

***”sumu oli haihtunut ja sisään lankesi kesän
kirkkaus”***

Haavoittuvuuden tuottamat merkitykset väkivallalle lida Rauman romaanissa *Seksistä ja
matematiikasta*

Milla Kalliokoski

Pro gradu –tutkielma

Kirjallisuudentutkimuksen koulutusohjelma, kotimainen kirjallisuus

Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2022

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Pro gradu -tutkielma

Oppiaine: Kirjallisuustieteet, kotimainen kirjallisuus

Tekijä: Milla Kalliokoski

Ohjaaja: Päivi Lappalainen

Otsikko: ”sumu oli haihtunut ja sisään lankesi kesän kirkkaus”: Haavoittuvuuden tuottamat merkitykset väkivallalle Iida Rauman romaanissa *Seksistä ja matematiikasta*

Sivumäärä: 65 sivua

Päivämäärä: 23.5.2022

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani Iida Rauman *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin (2015) väkivaltakuvauksia ja haavoittuvuutta. Romaanin alussa kuvataan, kuinka Tom raiskaa Erikan. Alun väkivallan kuvaus ei jää ainoaksi, vaan Erikan lapsuutta ja nuoruutta värittää väkivaltaiset kohtaamiset. Nämä väkivallanteot tekevät Erikasta entistä haavoittuvaisemman ja häiritsevät hahmon kykyä rakentaa tarinaa itsestään.

Selvitän, miten erityisesti Erikan autismikirjo ja sukupuoli altistavat hahmon kerrostuvalle haavoittuvuudelle. Tarkastelen haavoittuvuutta aktiivisena ja merkityksiä purkavana, kaikkia ihmisiä yhdistävänä piirteenä. Tavoitteeni on selvittää, mitä merkityksiä vammaisen naisen haavoittuvuus tuottaa väkivallalle. Representaatioissa autismikirjo kiinnittyy maskuliinisina pidettyihin piirteisiin, kuten rationaalisuuteen tai matemaattiseen lahjakkuuteen. Esittelen, miten tämä narratiivi on mahdollisesti syntynyt ja miten Erikan hahmo häiritsee sitä.

Teoreettinen viitekehys rakentuu Irmtraud Huberin metamodernismin kehikkoon. Metamodernismin palauttaa maailman tekstin taakse, mikä mahdollistaa romaanin kiinnittämisen suomalaiseen kulttuuriin. Metamodernismi muovaa metafiktiota, jonka avulla tarkastelen romaanin fantastisia aineksia ja kummituksen allegoriaa. Metanarratiivisuuden avulla esittelen romaanin kerronnallista tietoisuutta kahdella kerronnan tasolla.

Luen romaanin kommentoivan suomalaista kulttuuria, jossa väkivallasta ja pärjäämisen eetoksesta tulisi irtautua. Väkiältä rakentuu pahaksi ja elämän raiteilta syökseväksi voimaksi, joka osuu kipeästi jo ennestään haavoittuvaisiin. Osoitan, miten haavoittuvuus aktiivisena toimintana muuntuu emansipatoriseksi. Näin haavoittuvuus on ihmisiä yhdistävää, jolloin rakkaus ja riippuvuus muista mahdollistaa oman tarinan uudelleen kirjoittamisen.

Avainsanat: feministinen kirjallisuudentutkimus, kerronnallisuus, haavoittuvuus, vammaisuus, sukupuoli, väkivalta

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	5
1.2	Aikaisempaa tutkimusta täydentämässä	7
1.3	Tutkimuksen teorial ja metodit	12
2	Väkivallan kuvauksia	17
2.1	Väkivallan värittävä lapsuus	17
2.2	Tumma hahmo näkökentän laitamilla	21
2.3	Väkivallan pysäyttämätön voima	26
3	Väkivallan kyseenalaistava kommentoija	30
3.1	Metamodernismin edustaja	30
3.2	Suomalaista kertomisen perinnettä täydentämässä	36
3.3	Kummituksia menneestä	40
4	Haavoittuvuus väkivallan merkitysten muuttajana	44
4.1	Sukupuoli ja vammaisuus kerrostuvina piirteinä	44
4.2	Hypermaskuliininen autismikirjo kategorioiden häiritsijänä	49
4.3	Tarinallistamisen voima haavoittuneelle	54
5	Lopuksi	60
	Lähteet	61

1 Johdanto

Se että jokin on tapahtunut aina tietyllä tavalla, ei todellakaan takaa, etteikö jonain päivänä voisi olla toisin. Matematiikassa yksittäistapauksiin perustuvia tuloksia ei edes lasketa tiedoksi ja hyvästä syystä. Havainto on kapea, aina puolueellinen ja vääristynyt, ja maailma täynnä ainutkertaista outoutta. (*Seksistä ja matematiikasta* = SJM 189)

Kirjallisuus on eräänlainen aikakapseli historiassa, sillä se vangitsee itseensä aina jotain essentiaalista ajasta, jossa se on syntynyt. Iida Rauman *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin (2015) yhteiskunnallisuus ja rohkea pureutuminen arkoihin aiheisiin, kuten seksuaalisuutta loukkaavaan väkivaltaan ja vammaisuuteen, herätti mielenkiintoni. Erikan hahmo on matemaattisesti erittäin lahjakas, sosiaalisesti kömpelö ja aistii maailman synestesian ansiosta värikkäin numeroin, mitkä kaikki ovat autismikirjoon liitettyjä piirteitä.

Romaanin ensimmäinen luku alkaa otsikolla ”jossa kerrotaan pahin, mitä tapahtui Erikalle” ja luvussa kuvataan seksuaalisuutta loukkaavaa väkivaltaa sekä Erikan pakeneminen väkivallan seurauksena. Halusin selvittää mikä on tämä pahin, mitä Erikalle tapahtuu? Miten Erikan autismikirjo muuttaa väkivallan merkityksiä? Noudattaako kerronta tuttua kaavaa, jossa vammaisuus toimii opetuksena ja saa vain välineellisen, symbolisen arvon tai seksuaalisuutta loukkaava väkivalta toimii rangaistuksena huonolle naiselle? Näistä kysymyksistä muotoutui lopulta tutkimuskysymykseni: mitä *Seksistä ja matematiikasta* kertoo väkivallasta ja mitä merkityksiä haavoittuvuus tuo väkivallalle?

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Tutkielman kirjoittamista on ohjannut tarve tuoda vammaistutkimus osaksi nykykirjallisuuden tutkimusta ja antaa samalla ääni ihmisryhmälle, jota on kauan marginalisoitu. Viimeisten vuosikymmenien aikana taiteeseen ja viihteeseen on ilmestynyt autismikirjoon kuuluvaksi luettavia hahmoja enenevässä määrin. Ruotsalainen kirjallisuudentutkija Jenny Bergenmar toteaa (2020, 152–153), että skandinaavisessa kirjallisuudentutkimuksessa vammaisuudesta on tehty vain muutamia tutkimuksia. Taiteessa ja kirjallisuudessa vammaisuutta ei tutkita, ellei se ole annettu teema tai erikseen nostettu esille (Bergenmar 2020, 153). Tämä vire näkyy myös suomalaisessa tutkimuksessa. Vammaiset hahmot jäävät tutkimusasetelmissa ulkopuolelle, tai hahmojen vammaisuus ohitetaan. Korostan kirjallisuudentutkimuksen diskursiivista roolia

(Korhonen 2003, 27) puheen tuottajana ja ilmiöiden määrittelyssä. Ei ole yhdentekevää mitä tutkitaan – ja ennen kaikkea mitä jätetään tutkimatta.

Seksistä ja matematiikasta -romaani on Iida Rauman toinen julkaisu. Rauman muut teokset, *Katoamisten kirja* (2011) ja *Hävitys: Tapauskertomus* (2022), pureutuvat yhtä lailla yhteiskunnan kipupisteisiin, kuten väkivaltaan ja ulkopuolisuuteen. Tuotannosta näkyy Rauman tyyli luoda kerronnassa voimakas ääni vaiennetuille, ulkopuolisille ja ennen kaikkea väkivaltaa kohdanneille. Rauma nostaa teoksissaan esille aiheita, joista on helppoa vaieta ilman, että niihin tarrautuu holhoava sävy. Kiinnostukseni *Seksistä ja matematiikasta* -romaanissa suuntautuu kohti romaanin suoria väkivaltakuvauksia ja Erikan hahmon haavoittuvuuteen suomalaisessa kontekstissa. Tämän päivän suorittajayhteiskunnassa, selviytymistarinoiden aikakaudella Erikan hahmo näyttäytyy malliesimerkkinä siitä, mihin kovuus voi johtaa: se vie elämästä värit, pahimmassa tapauksessa koko elämän.

Väkivallan ja ulkopuolisuuden lisäksi Rauman tuotannossa nousee esille erityinen kertomisen tapa. *Seksistä ja matematiikasta* -romaanissa sekä *Hävitys* -romaanissa kulkee rinnakkain kaksi kerronnan tasoa. Rauman (2022) mukaan kyse ei ole niinkään pakonomaisesta pakenemisestä kerronnan tavallisilta konventioilta, vaan tyyli on muotoutunut tarpeesta kertoa tarina oikein. Romaanissa kerronta liikkuu ironiaan taipuvan kertojan ja ironiaa tunnistamattoman Erikan välillä. Postmodernistisen ironian ja pirstoutumisen yhdistäminen vahvan yhteiskunnallisiin ja eettisestikin painaviin aiheisiin johdattelee tutkielmaani kohti metamodernismia. Metamodernismi palauttaa ihmisen ja maailman takaisin taiteeseen, mikä mahdollistaa herkkien aiheiden, kuten haavoittuvuuden, käsittelyn eettisesti.

Autismikirjo lisää Erikan haavoittuvuutta ja tutkielmassani tarkastelen tätä metafiktion piirrekirjon avulla. Erityisesti metanarratiivisuuden käsitteen avulla haavoittuvuus muuntuu tarinallistamisen osaksi: minkälaista tarinaa elämästä on mahdollista kertoa vuosien väkivaltakokemusten jälkeen? Tarkastelussani romaanin kertomuksellisuutta korostavat piirteet, eli kerronnan metanarratiivisuus, osallistuvat romaanin fiktiivisyyden korostamiseen. Näillä keinoilla tuon näkyväksi myös poliittisuuden, jolla romaani kytkeytyy osaksi maailmaa. Kertomisen tavat ja perinteet ovat kaikki mahdollista rakentaa uudelleen ja Rauman teokset osoittavat, miten maailmaa voi muuttaa sanataiteen keinoin. Teosten henkilöhahmot valitsevat toisenlaisen polun ja kieltäytyvät ennalta määrätystä kohtalosta.

Haavoittuvuuden tutkiminen täydentää humanistista tutkimusta ja kirjallisuudentutkimusta. Haavoittuvuuden tarkastelu tuo tutkielmani ihmisyyden herkälle alueelle. Tästä syystä olen

valinnut ja asetellut sanani huolella. Tämä näkyy esimerkiksi uudessa tavassa puhua väkivallan tekijöistä ja kokijoista. Tekstin tasolla vastuullistan romaanissa väkivaltaa tekevät, kun esittelen väkivaltatapahtumia. En käytä passiivia tai ilmaisuja, joissa väkivallan tekijät jäävät varjoon vaan osoitan väkivallantekojen aktiivisen luonteen sanoittamalla tekijät mukaan, esimerkiksi ”Tom vainoaa Erikää”. Näin tutkielmani osallistuu totutun narratiivin murtamiseen väkivallasta puhuttaessa.

Aloitan tutkielman analysoimalla väkivallan kuvauksia. Tämä vastaa kysymykseeni miten romaani kuvaa väkivaltaa. Kolmas luku, jossa tarkastelen metamodernismia, vastaa kysymykseen mitä *Seksistä ja matematiikasta* kertoo väkivallasta suomalaisessa kontekstissa. Neljännessä luvussa tarkastelen haavoittuvuutta ja sen tuomia merkityksiä väkivallalle. Haavoittuvuuden avulla esitän hypoteesini siitä, miksi romaani kertoo väkivallasta. Osoitan, miten romaanissa metanarratiivisuus osallistuu Erikan hahmon minän uudelleenrakentamiseen väkivallan jälkeen. Väkivallasta muodostuu kamala, loukkaava tapahtuma, josta on kuitenkin mahdollista päästä yli. Seuraavaksi esittelen aikaisempaa tutkimusta sekä tutkielman teoreettisen viitekehyksen.

1.2 Aikaisempaa tutkimusta täydentämässä

Tutkielmassani tarkastelen *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin metafiktiota metamodernisminä, mikä tuo metafiktion uudenlaisia värejä kiinnittäen romaanin osaksi metamodernia kirjallisuuden perinnettä. Metamodernismia on teoretisoitu lähinnä postmodernismin kuoleman kautta (Huber 2014; van den Akker & Vermeulen 2017) tai metanarratiivisuuden yhteydessä (Meretoja 2014; 2019). Metafiktio tuntuukin olevan silta metamodernismiin. Metamodernismia Suomessa on tarkastellut ainakin Hanna Meretoja (2014; 2019). Meretoja teoretisoi narratiivista käännettä ja kulttuuristen aineiden hyödyntämistä kertomusten rakennusaineena teoksessaan *The Narrative Turn in Fiction and Theory* (2014).

Metafiktion teoria juontaa juurensa Linda Hutcheonin *Narcissistic Narrative. The Metafictional Paradox* (1980) sekä Patricia Waughin *Metafiction. The Theory and Practice of Self-conscious Fiction* (1984) teoksiin. Metafiktion käsitettä erityisesti suomalaisessa kontekstissa on tarkastellut Mika Hallila väitöskirjan verran. Hallilan *Metafiktion käsite* (2006) pureutuu metafiktion käsitteenä ja irrottaa metafiktion postmodernismista. Lukijoiden vähäinen kiinnostus metafiktiota kohtaan piti myös tutkijat etäällä ilmiöstä ja metafiktiota ei vielä 1980–

1990-luvuilla pidetty merkittävänä ilmiönä suomalaisessa kirjallisuudessa (Sevänen 2008, 20). Suomalaisen kirjallisuuden funktiona on pysynyt enemmän kansallisten traumojen läpikäyminen ja kokemusten jäsentely (Sevänen 2008, 20; Kurikka 2008, 48). Tutkimuksia metafiktiosta on ilmestynyt 2000-luvulta lähtien (Sevänen 2008, 21). Tämä osoittaa kyseessä olevan vielä nuori tutkimuksen alasuuntaus suomalaisessa kontekstissa. Sevänen (2008, 10) mukaan suomalainen kirjallisuudentutkimus metafiktiosta perustuu pääasiassa angloamerikkalaiseen tutkimuksen perinteeseen, vaikka esimerkiksi mannereurooppalainen tutkimusperinne on jo ehtinyt eriytyä angloamerikkalaisesta linjasta.

Metafiktion eriytymistä suomalaisessa kulttuurissa on tutkittu jonkin verran 2000-luvulla. Tutkimusote ei niinkään ole ollut metafiktion suomalaisen perinteen kartoittaminen, vaan metafiktiivisten romaanien ja niiden tutkimuksen esittelyä. Kiinnostus tutkimuskentällä on herännyt vasta 2010-lukua lähestyttäessä. Esimerkiksi Kaisa Kurikka on teoretisoinut kolme eri nykykirjallisuuden metafiktion muotoa tai traditiota, joita suomalaisesta kirjallisuudesta on löydettävissä: historiallinen perinne, autofiktion minän tarkastelu sekä representaatioiden neuvottelun tarkastelu (2008, 49–50).

Metamodernismin ja poliittisen näkökannan seurauksena romaanissa nousee esille feministiset teemat, kuten sukupuolistunut väkivalta ja sukupuolittuneet roolit, sekä näiden rakentuneiden tarinoiden uudelleenjäsentely. Feministinen kirjallisuudentutkimus on tuonut erityisesti naisiin kohdistuvan väkivallan osaksi tutkimuskenttää (esim. Parente-Čapková et al. 2015). Kirjallisuudentutkimuksessa väkivallan tarkastelulla on pitkät perinteet, jotka eivät ole väkivallan kuvausten lisääntymisen myötä häviämässä. Sanna Karkulehdon ja Leena-Maija Rossin toimittama *Sukupuoli ja väkivalta. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa* kiinnittää huomion siihen, miten sukupuolen ja seksuaalisuuden kuvastot ovat laajentuneet ja monipuolistuneet 2000-luvun jälkeen, ja samalla ovat lisääntyneet erilaiset väkivaltakuvastot (Karkulehto & Rossi 2017, 7). Esimerkiksi Anna Pitkämäen artikkelin ””Sä tykkäät kovista otteista vai?” Sukupuolistunut väkivalta 2000-luvun alun suomalaisessa elokuvassa” huomio on naisiin kohdistuvassa väkivallassa. Pitkämäki sivuaa myös haavoittuvuutta ja haavoittuvuuden mahdollisuutta artikkelissaan.

Antologian toinen osa on pyhitetty kirjallisuuden väkivallalle: Myry Voipio tarkastelee tyttökirjallisuuden väkivallan kuvauksia artikkelissaan ”Ei enää koskaan” ja Satu Koho tarkastelee kehon maantiedettä Riikka Pulkkinen *Raja* -romaanissa artikkelissaan ”Hyväksikäytetty tyttö vai ahnas narttu?”. Keskiössä ovat sukupuolistettu väkivalta ja sen

kuvaukset suomalaisessa kirjallisuudessa. Suomalaisen sotakirjallisuuden tuoman väkivallan lisäksi suomalaiseen kirjallisuuteen on eriytynyt sukupuolistunutta väkivaltaa kuvaavia teoksia. Feministisen väkivaltatutkimuksen voi jakaa karkeasti kahteen perinteeseen: trauman tutkimukseen ja häpeätutkimukseen.

Traumafiktio keskittyy sodan traumojen sanallistamiseen ja käsittelyyn kirjallisuudessa. Alunperin hyvin miesvoittoinen, suurta tarinaa kansasta toistava sotakirjallisuuden tutkimussuunta on viime vuosien aikaan saanut lisä-ääniä. Näitä ääniä kirjallisuuden kentälle on tuonut uudenlaisia sota-ajan hahmoja kirjoittavat naiset sekä heidän teostensa tutkiminen. Sodasta ja sen aiheuttamista traumoista on kirjoittanut esimerkiksi Sirkka Knuuttila väitöskirjassaan *Fictionalising Trauma: The Aesthetics of Marguerite Duras's India Cycle* (2010). Toinen merkittävä traumakirjallisuuden tutkija on Riitta Jytilä. Esimerkiksi artikkelissa ”Kuvittelun keinoin. Sodasta kertominen ja muistamisen mahdollisuus Katja Ketun romaanissa *Kätilö*” (2015) Jytilä pureutuu siihen, miten menneisyyttä käsitellään naisiin kohdistuvan väkivallan kautta.

Sukupuolistettu väkivalta yhdistetään tutkimuksissa herkästi häpeään, jota Suomessa on tutkittu laajasti. Siru Kainulaisen ja Viola Parente-Čapková toimittama antologia *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä* (2011) on kattava läpileikkaus suomalaiseen häpeän kulttuuriin. Antologiassa on esimerkiksi Päivi Lappalaisen artikkeli ”Häpeä, ruumis ja väkivalta Sofi Oksasen *Puhdistuksessa*”. Lappalaisen artikkelissa häpeän kokemus kytkeytyy tiiviisti väkivaltaan ja ruumiillisuuteen. Väkivaltaa ja sukupuolistunutta väkivaltaa on siis teoretisoitu ja tarkasteltu huomattavan paljon suomalaisessa kontekstissa. Tästä huolimatta väkivalta ei ole vähentynyt, mistä voi päätellä ongelman sijaitsevan syvällä rakenteissa ja kulttuurissa.

En kuitenkaan tarkastele *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin väkivaltaisuutta häpeää tai traumaa vasten. Erikan hahmon jatkuvasti kokema häpeä on romaania leikkaava teema, mutta tulkitsen häpeän kiinnittyvän enemmän toiseuteen kuin väkivaltaan.¹ Romaanissa Erikan henkilöahmon voi lukea erityisen haavoittuvaiseksi väkivallalle sukupuolensa ja vammaisuutensa tuomien erityispiirteiden vuoksi. Tästä syystä tutkielmani nojaa kohti haavoittuvuutta ja sitä kautta kiinnittyy tiukemmin feministiseen tutkimusperinteeseen.

¹ En keskity tutkimuksessani häpeään, mutta asetelmassani Erikan häpeä syntyy kiertolenkin kautta. Toiseksi tekemisen on rakenteellista väkivaltaa, mutta kulkeminen tähän tapahtuu vammaisuuden ja sukupuolen kautta: häpeä ei synny suorasti väkivallan seurauksena, vaan pitkällisesti rakenteellisen väkivallan toiseksi tekemisen prosesseista. En kuitenkaan kiellä (seksuaalisuutta loukkaavan) väkivallan osallisuutta häpeän syntyprosessissa.

Haavoittuvuuden tutkiminen on mahdollista lähes kaikilla tieteenaloilla ja lähes kaikista tulokulmista. Humanistisilla aloilla tutkimus on kuitenkin keskittynyt pääasiassa haavoittuvuuden käsitteellistämiseen ja käytännön tutkimusta löytyy lähinnä feministisen tutkimuksen puolelta. Suomessa haavoittuvuutta väkivallan yhteydessä ovat tutkineet Sari Näre ja Suvi Ronkainen teoksessa *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka* (2008). Antologia tarkastelee sukupuolistunutta väkivaltaa yhteiskunnallisella otteella. Hiljattain myös Hanna Meretoja on sivunnut haavoittuvuutta kirjallisuudentutkimuksessa, kerronnallisen toimijuuden yhteydessä (2019, 72). Haavoittuvuus muuntuu kerronnallisessa toimijuudessa mahdollisuudeksi tulla haavoitetuksi dialogisuuden kautta (mts. 72).

Pohjoismaissa haavoittuvuutta on käsitelty taiteidentutkimuksessa 2010-luvun lopusta lähtien (Dancus et al. 2020, 3). Vuonna 2018 ilmestynyt *The Power of Vulnerability. Mobilising affect in feminist, queer and anti-racist media cultures* (toim. Koivunen et al. 2018) keskittyy haavoittuvuuden poliittisiin ja käsitteellisiin ulottuvuuksiin. Keskiössä on haavoittuvuuden tutkiminen feminististen teemojen kautta. Muutama vuosi myöhemmin ilmestynyt *Vulnerability in Scandinavian Art and Culture* (toim. Dancus et al. 2020) jatkaa haavoittuvuuden käsitteellistämistä ja poliittisuuden tarkastelua. Teoksessa ilmestynyt Jenny Bergenmarin artikkeli “Vulnerability and Disability in Contemporary Nordic Literature. Linn Ullmann’s *Grace* and Sofi Oksanen’s *Baby Jane*” tarkastelee haavoittuvuutta ja vammaisuutta.

Kirjallisuudessa tehdyt tutkimukset keskittyvät vammaisuuden representaatioiden tutkimiseen, pääasiassa Stieg Larssonin *Millenium*-trilogiassa (Bergenmar 2020, 153–154). Larssonin luomaa Lisbeth Salanderin hahmoa on teoretisoitu erityisesti aspergirl-käsitteellä. Aspergirl muovautuu näissä tutkimuksissa passiiviseksi silmäkarkiksi (Ma 2014). Pääasiassa tutkimukset Lisbeth Salanderin hahmosta analysoivat autismia kirjallisuuden trooppina tai neuroepätyypillisyyden kontekstissa.

Bergenmarin tulkinnassa vammaisiksi voidaan lukea myös hahmoja, joilla ei ole mitään perinteisenä pidettyä vammaa. Bergenmar nostaa esimerkiksi Sofi Oksasen *Norman* (2015). Norman kyky kasvattaa hiuksia metri päivässä on mahdollista lukea vammaisuudeksi: Norma joutuu piilottelemaan tätä kykyä, joka on stigmatisoitunut, sillä se poikkeaa normaalina pidetystä (Bergenmar 2020, 153).

Vammaisten hahmojen ja erityisesti vammaisten naishahmojen määrä viihteessä ja taiteessa on noussut tasaisesti läpi 2000-luvun. Kotimaisia representaatioita vammaisista on esimerkiksi Anja Kaurasen *Pääomassa* (2013), jossa häpeää aiheuttaa sisaren kehitysvammaisuus ja Sanni

Purhosen *Jos vain muuttuisin toiseksi* (2022), joka pureutuu vammaisten kokemaan väkivaltaan lyriikan keinoin. Näissä teoksissa näkyy siirtymä vammaisista kertovista tarinoista kohti vammaisten kertomia tarinoita ja vammaisten kokemusten sanoittamista.

Vammaisuutta kirjallisuudessa laajemmin ei ole selvitetty ja syynä voi olla vammaiskuvaston vähyys muualla kuin lastenkirjallisuudessa. Anne Nyqvist on tutkinut lapsille suunnattua kirjallisuutta vammaisuudesta artikkelissaan ”Vammaisuuden rakentuminen lastenkirjallisuudessa” (2010). Nyqvistin tutkimuksen mukaan vammaisuutta käsittelevissä lastenkirjoissa tavallisuus määräytyi itsenäisyyden sekä velvollisuuksien toteuttamisen perusteella (mts. 44). Lastenkirjoissa normaaliudesta muodostui tavoiteltava identiteetti: mitä paremmin vammaiset henkilöhahmot selvisivät itsenäisesti, sen onnellisemmaksi vammaiset henkilöhahmot kuvattiin (mts. 46). Nyqvistin mukaan normaaliuden ideologiat tulee purkaa, jolloin tähän asti totutut vammaisuuden kuvastot kriisiytyvät.

Vuonna 2019 valmistunut Mila Lantelan pro gradu -tutkielma ”Hyväksytty vai ongelmallinen? Vammaisuuden kuvauksia 2000-luvulla julkaistuissa lasten kuvakirjoissa” tarkastelee lastenkirjallisuuteen vammaisiin hahmoihin rakentuvia merkityksiä. Verrattuna Nyqvistin tutkimukseen Lantelan tulokset ovat ilahduttavia: 2000-luvulla kirjoitetut teokset heijastelevat hyväksyvämpää suhtautumista vammaisiin. Teoksissa vammaisuudesta ei rakentunut ainoa kirjallista hahmoa määrittelevä piirre. Tämä osoittaa, miten suuri merkitys kirjallisuudella on kulttuurin yleisen mielipideilmaston kuvaamisessa, mutta erityisesti ajattelun muutoksien osoittamisessa.

Vammaistutkimuksen puutteen syynä voi olla aiheen sensitiivisyys. Simo Vehmaan (2010, 6) mukaan syyt yhteistyön puutteeseen juontavat juurensa vammaistutkimuksen yksilön toimintaa mahdollisesti rajoittavaan luonteeseen. Vammaistutkimus on kehittynyt alkuun pääasiassa lääketieteellisellä kentällä, jonka vuoksi tutkimusta yleisestikin voidaan pitää hankalasti lähestyttävänä. Vammaiset ovat suhtautuneet varauksella tiedeyhteisöön, sillä tutkimusten pohjavireenä on ollut vammaisuus yksilön tragediana ja elämä selviytymiskamppailuna. Vammaisyhteisöissä koetaan, että vammaistutkimuksen tulisi tarjota suora hyöty vammaisille, jotta tutkimus olisi hyödyllistä (mts. 6). Tämän suhteen olen kaksijakoinen: Tieteen tai tutkimuksen tarkoitus ei milloinkaan ole tuottaa tietynlaista tietoa. Tutkimuksen asettelulla ja tutkimuskysymyksillä voi johtaa tutkimuksen suuntaa tiettyyn pisteeseen asti, mutta laadukas tutkimus noudattaa tieteellisiä periaatteita ja toisinaan lopputulemat eivät ole niitä, mitä tutkija alkujaan oletti saavansa.

Tutkimuskentällä *Seksistä ja matematiikasta* -romaanista on kirjoitettu kaksi pro gradu -tutkielmaa. Vuonna 2019 julkaistussa tutkimuksessa ”Kytkeytynyt nisäkäs: ihmisen suhteellistuminen Iida Rauman romaanissa *Seksistä ja matematiikasta*” Hannamari Kilpeläinen tutkii romaanin ihmisten ja ei-inhimillisten olentojen kytkeytymistä. Kytkeytymistä teoretisoidaan transruumiillisuuden käsitteen avulla. Vuonna 2020 ilmestynyt Maria Hakkaraisen tutkimus ”Ensilumesta ja kuukautisista: naturalismi Iida Rauman romaanissa *Seksistä ja matematiikasta*” tarkastelee naturalismia ja naturalismin kautta avautuvaa luontosuhdetta. Teoriapohjana Hakkarainen tukeutuu naturalismin teoretisointiin ja väkivalta kytkeytyy arjen hajoamiseen. Tutkielmani ei risteä aikaisempien pro gradu -tutkielmien kanssa eikä kumpikaan tutkielmista ei pureudu Erikan hahmon autismikirjoon kuin sivuhuomautuksena. Tämä osoittaa sekä *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin laajuuden tutkimuskohteena, mutta samalla vammaisuuden käsittelyn välttelemisen tutkimusasetelmissa.

1.3 Tutkimuksen teoriat ja metodit

Tutkielmassani tarkastelen *Seksistä ja matematiikasta* -romaania metafiktiona, ja ennen kaikkea *metamodernistisena* metafiktiona. Metamodernismin, tai post-postmodernismi, katsotaan olevan aikakausi, tai tunteen rakenne (engl. *structure of a feeling*) postmodernismin jälkeen. Metamodernismi kirjallisuudessa yhdistetään kulttuurihistoriaan, ja näyttääkin että metamodernismin teoretisointi tapahtuu aina syntykontekstissaan (vrt. Kersten & Wilbers 2018, 720–721). Tästä syystä tarkastelen *Seksistä ja matematiikasta* -romaania suomalaisen kontekstiin syntyneenä metamodernistisena metafiktiona.

Seksistä ja matematiikasta -romaanissa metamodernismi näkyy erityisesti lajissa. Maria Hakkarainen (2020) on tarkastellut romaanin naturalistisia piirteitä tutkielmassaan. Yhdistän Hakkaraisen perustelemaat naturalismin piirteet osaksi metamodernismin uusrealismia.² Tutkielmassani en tarkastele niinkään uusrealismia lajina, vaan uusrealismiin lukeutuvia kerronnallisia keinoja. Metafiktio taas on strategia, jolla tekstit korostavat fiktiivisyyttään (Hallilan 2013, 85–86; 2006, 14). Metafiktiiviset elementit korostavat romaanin kertomuksellisuutta ja sen rakentuneisuutta konventioiden varaan. Metafiktio ja postmodernismi kytetään kirjallisuudentutkimuksessa varsin huolettomasti yhteen. Hallilan

² Vuosisadan vaihteen realismi ja naturalismi eroavat uusrealismista, ja tätä eroa selvennän tarkemmin luvussa kolme.

(2006, 66, 69) mukaan metafiktio syntyy postmodernismista, mutta metafiktion keinot kuitenkin ylittävät postmodernismin tarjoaman tilan, jolloin metafiktio voi liukua postmodernismin ohi. Tämän mahdollistamana luen metafiktion astuvan kohti metamodernismia. Metamodernismi muotoutuu tutkielmassani postmodernismin jälkeiseksi, vapaammaksi ja anteeksiantavammaksi kirjallisuuden tilaksi.

Metamoderni mahdollistaa eri teorioiden ja konventioiden yhdistämisen teos-spesifin tutkimusasetelman luomiseksi, ja tästä syystä luen metanarratiivisuuden osaksi *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin fiktiivistä maailmaa. Meretoja teoretisoi metanarratiivisuuden omaksi kirjallisuudenlajiksi (2019, 59). Metanarratiivisuutta määrittää kirjallisuudessa tekstin oman tarinallisuuden pohdinta (Meretoja 2019, 59). Laajemmin metanarratiivisuus on kerrontatapa, josta rakentuu kertomusten merkitystä ihmisyydelle käsittelevä teema (Meretoja 2014, 3). Metanarratiivisuus kytkeytyy narratiiviseen käänteeseen, jonka Meretoja (mts. 2) ajoittaa 1980-luvulle. Narratiivinen käänne on osa laajempaa kirjallisuuden ja kulttuurin muutosta kohti kertomuksellisuutta (mts. 2). Metanarratiivisuuden piirteet leikkaavat tutkimusasetelmassani koko romaanin, kietoutuen erityisesti väkivallan jälkeisiin prosesseihin ja Erikan hahmon kertomuksellisuuden tajun kehittymiseen.

Metamodernismissa realistinen kirjallisuus kiinnittää huomion omaan kehystymiseensä (engl. *framing*) diegeettisen tason avulla (Huber 2014, 39). Tämä paljastaa romaanin retoriikan, tarkoituksenaan hämärtää fiktion ja reaali maailman rajaa. Juuri tämä toimenpide osoittaa eron postmodernin ja metamodernin kirjallisuuden välillä: postmodernismi kieltäytyy kirjallisuuden ulkopuolisesta maailmasta, kun metamodernismi tuo esille virtaamisen kirjallisuuden ja kirjallisuuden ulkopuolisen maailman välillä.

Romaanissa rakentuvan toisen kerronnan tason teoretisoin ekstradiegeettiseksi tasoksi Gérard Genetten (1986) diegeettisen kertojan teoriaa mukaillen.³ Ekstradiegeettinen kerronnan taso on korkeammalla kuin taso, josta se kertoo (vrt. Genette 1986, 228). *Seksistä ja matematiikasta* -romaanissa ekstradiegeettinen kertoja nousee henkilöhahmojen tasolta ja purkautuu esseistisinä osioina romaaniin. Tämä kerronnan taso on irrallaan romaanin muista tapahtumista, kommentoiden tapahtumiin liittyviä teemoja ulkopuolelta. Samalla kertoja käyttää valtaa

³ Diegeettinen kertoja mahdollistaa sanojen ulkopuolelle jäävien asioiden kertomisen. Tämä on vastakohta mimeettiselle kerronnalle, jossa pyritään ainoastaan kuvaamaan todellisuutta niin, että kertoja hälvenee lähes kokonaan. (Genette 1986, 163–164; Hosiaisuus 2003, 148–149; 585.)

ekstradiegeettiseltä tasolta, sillä paratekstit⁴ osallistuvat merkitysten tuottamiseen henkilöhahmojen tietämättä. Kirjallisuudessa tällaista kerronnallista ratkaisua on (modernismissa ja postmodernismissa) tavallisesti pidetty irrallaan käsitellyistä teemoista (Jytilä 2012, 198). Meretoja kuitenkin näkee muodon ja sisällön kiinnittyvän yhteen metanarratiivisten ulottuvuuksien liitoskohdissa (Meretoja 2019, 62). Meretojan tapa lähestyä kertomuksellisuutta romaania sitovana toimiikin omaa tutkimusasetelmaa johtavana lähestymisenä.

Metafiktion tarkastelu suomalaisessa kontekstissa tapahtuu yhdistämällä Mika Hallilan ja Erkki Seväsen linjat suomalaisesta metafiktiosta väkivaltatutkimukseen ja haavoittuvuuden tutkimukseen. Suomalainen ja erityisesti suomenkielinen kirjallisuus on verrattaen uutta (Sevänen 2008, 20, 21), jonka vuoksi traditiot, konventiot ja tavat ovat vasta muotoutumassa. Romaanin metafiktion sijoitan suomalaiseen kontekstiin, jolloin tutkielmani osallistuu suomalaisen metafiktion tutkimuksen täydentämiseen. Asetun samaan linjaan Kaisa Kurikan (2008, 49) kanssa, missä metafiktio ei pakene maailmasta vaan tuo kirjoittamisen poliittisuuden näkyväksi. Tätä tarkastelen väkivallan ja haavoittuvuuden teorioilla, sillä poliittisuus liittyy niihin elimellisesti.

Hallilan (2006, 84, 94) mukaan poliittisuus kiinnittyy ennen kaikkea siihen, miten metafiktio osoittaa taiteellisten keinojen olevan rakennettuja, ajan saatossa muotoutuneita kerronnan tapoja. Yhdistämällä Kurikan (2008) tavan tarkastella metafiktion poliittisuuden näkyvyyttä ja Hallilan (2006) tavan huomioida konventioiden valitsemisen poliittinen luonne, saavutaan hyvin lähellä metanarratiivisuutta. Tämä poliittisuus kietoutuu yhteen metanarratiivisuuden kanssa, sillä kyse on ennen kaikkea kertomuksista ja *kertomuksellisuudesta*: kenen tarinoita kerrotaan ja miten erilaisista ihmisistä kerrotaan? *Seksistä ja matematiikasta* -romaanissa äänen saa autismikirjoon kuuluva, väkivaltaa kokenut nainen. Tämän lisäksi romaanissa tulee esille myös sivuhenkilöiden äänet: kehitysvammaisen Emilian, transmies Tuovin ja kertomuksellisuuden erittäin tiedostavan Annukan.

Historiallisen perinteen kautta katsottuna suomalainen kirjallisuus on täynnä väkivallan kuvauksia ja kerrontaa väkivallasta. Tämä perinne alkaa jo *Kalevalasta*, jossa milloin väkivallan kohteena niin miehet kuin naisetkin. Sotakirjallisuuden perinne elää, eivätkä

⁴ Tekstit eivät koskaan esiinny yksin, vaan ne elävät ympäröivien tekstien keskellä. Nämä ympäröivät tekstit kuten otsikot, kirjailija nimet, esipuheet, kritiikit ja mainokset ovat paratekstejä. Erityisesti tekstin sisäiset paratekstit, eli peritekstit kuten väliotsikot, ovat suunnattu lukijalle. (Genette 1997, 1–3, 294–297.)

väkivallan kuvaukset ole vähentyneet. Sotakirjallisuuden rinnalle on noussut postmodernismin ja mikrohistorioiden (esim. Kirstinä & Turunen 2013, 47) myötä yksilöiden kokema väkivaltalta. Sotakirjallisuuden tuoman väkivallan lisäksi suomalainen kirjallisuus pursuaa myös kuvauksia naisiin kohdistuvasta väkivallasta.

Rakennan väkivallan teoriapohjaani pääasiassa kahden yhteiskuntatieteilijän, Sari Näreän ja Suvi Ronkaisen, tutkimuksille väkivallan ja sukupuolen yhteen kiertymistä. Näre ja Ronkainen ovat olleet merkittävässä roolissa suomalaisen väkivaltatutkimuksen ja erityisesti sukupuolistuneen väkivallan tutkimuksen kentällä. Väkivaltalta on aina vallankäyttöä: sillä on merkitystä kuka käyttää valtaa, keneen vallankäyttö kohdistuu ja miten valtaa käytetään.

Erikan kokema väkivaltalta on muotojensa ja rakenteellisuutensa vuoksi myös *sukupuolistunutta väkivaltaa*. Sukupuolistuneella väkivallalla viitataan väkivallan sukupuolittuneeseen rakenteeseen (Ronkainen & Näre 2008, 21–22; Keskinen 2012, 243). Sukupuolistunut väkivaltalta siirtää huomion yksilöistä kohti rakenteellisia toimintatapoja, jotka toistavat samoja malleja (Ronkainen & Näre 2008 21). Käsitteeseen kuuluu tapa huomioida sukupuolittuneet käytännöt sekä sukupuolena elämisen kiinnittyminen osaksi väkivallan rakennetta. Se mahdollistaa tekijän ja kokijan sukupuolen ja seksuaalisuuden merkityksen tarkastelun väkivallan rakenteissa (mts. 21). Käsitteeseen ei liity ennakko-oletusta yhdestä sukupuolesta toisia väkivaltaisempana, vaan se kiinnittää huomion rakenteeseen, jossa useimmin miehet ovat seksuaalisuutta loukkaavan väkivallan tekijöitä ja naiset kokijoita.

Tarkasteluni ytimessä on haavoittuvuuden näkeminen kaikkia ihmisiä yhdistävänä, aktiivisena tilana sekä riippuvuutena muihin ihmisiin (engl. *codependency*) (Koivunen et al. 2018, 2–3; Dancus et al. 2020, 2). Yhteiskunnassa normiksi mielletään tavanomaisesti valkoisuus, heteroseksuaalisuus ja autonomia. Haavoittuvuuden näkeminen tästä normaalista poikkeavana häivyttää normin lähes tunnistamattomaksi, oletetuksi tilaksi. Länsimaisessa kulttuurissa kovuus ja miehekkyyys usein nähdään tavoiteltavina asioina, joiden vastakohdaksi haavoittuvuus ja pehmeys on muotoutunut.

Huomioni on siinä, miten haavoittuvuus kerrostuu Erikan hahmossa. Tulkintani mukaan Erikan sukupuolisuus ja vammaisuus lisäävät haavoittuvuutta. Sukupuolen ja vammaisuuden kuvausten analyysissa käytän metodina *representaatioanalyysia*. Representaatioanalyysin avulla on mahdollista tarkastella representaatioiden, eli kulttuuristen kuvien merkityksiä ja vaikutuksia (Paasonen 2010, 40). Representaatiot ovat luonteeltaan yhtä aikaa esittäviä, edustavia ja tuottavia (mts. 40). Ne osallistuvat kulttuuristen normien ja toimintojen

ylläpitämiseen. Representaatiot muodostavat representaatiojärjestelmän, johon kuvastot ovat kerrostuneet vuosikymmenien tai -satojen aikana (mts. 42). Jäykältä vaikuttavan rakenteen sijaan representaatiojärjestelmät ovat alati muutoksen tilassa (mts. 42).

Yhdistän representaatioanalyysin Judith Butlerin (1990/2008) heteromatriisiin ja Stuart Murrayn (2008; 2012) linjanvetoihin vammaisuuden kuvauksissa. Representaatioanalyysi yhdistettynä heteromatriisiin valottaa sukupuolen rakentumiseen liittyviä heteronormatiivisia lakeja. Murrayn teoretisointi autismikirjon kuvauksista selventää vammaisuuteen liittyviä kulttuurisia sääntöjä. Tarkastelemalla Erikan sukupuolta ja vammaisuutta sekä sukupuolen ja vammaisuuden totuttuja representaatioita valottuu, miten Erikan hahmo hankaloittaa ja muuttaa järjestelmiä sisältä päin. Sukupuolen ja vammaisuuden ristiriitaa käsitteellistän hahmottelemani *hypermaskuliinisen autismin* käsitteen avulla. Tämä käsite kytkeytyy samalla osaksi kertomisen poliittisuutta: miten erilaisista hahmoista kerrotaan, miten kertomukset ovat syntyneet ja miksi kertomuksia rakennetaan juuri tietyllä tavalla.

Erityisen suurta huomiota kiinnitän vammaisuuden käsitteellistämiseen haavoittuvuuden kautta. Haavoittuvuus purkaa vammaisiin ruumiisiin liitettyä heikkoutta kritisoimalla autonomian ja pystyvyyden hegemonista asemaa (Koivunen et al. 2018, 9). Haavoittuvuuden käsitteen käyttö vammaistutkimuksessa voi kuitenkin johtaa materialististen piirteiden unohtumiseen, jos haavoittuvuus nähdään vain käsitteellisenä työkaluna ja normin purkamisen välineenä (mts. 9). Vammaisuus tai sukupuoli eivät tee yksilöistä haavoittuvaisia, mutta tulkinnassani ne altistavat erilaisille haavoittuvuutta lisääville tekijöille. Vammaiseksi luokittelun rajanvetoa hämärtää ennestään se, miten vammat voivat olla syntymästä lähtien tai ilmestyä vasta myöhemmin, kestoltaan tilapäisiä tai pysyviä. Samaa häilyvyyttä löytyy myös sukupuolen rakentumisessa, kun huomioon otetaan koko sukupuolen spektri. Haavoittuvuus siis kerrostuu intersektionaalisesti ja mahdollistaa uudenlaisen ihmiskuvan.

2 Väkivallan kuvauksia

käsittelyn esittelemällä Erikan lapsuudessa ja nuoruudessa kokemaa väkivaltaa. Selvitän millaisia valmiuksia Erikan hahmolla on kohdata väkivaltaa ja epäonnistumisia. Tämä osoittaa, miten kokonaisvaltaisesti väkivalta vaikuttaa kaikkeen, mitä se koskettaa. Järjestys on kronologinen, sillä samalla osoitan miten eri väkivallan kokemukset kerrostuvat ja muuttavat Erikan kykyä kohdata muita ihmisiä.

Väkivallan voi jakaa suoraan ja epäsuoraan väkivaltaa sen muotojen mukaan (Ronkainen 2017, 23). Suoralla väkivallalla on aina tekijä ja kokija, jotka ovat yhteydessä toisiinsa. Suoran väkivallan muotoja *Seksistä ja matematiikasta* romaanissa ovat emotionaalinen, henkinen, fyysinen, taloudellinen ja seksuaalisuutta loukkaava väkivalta. Epäsuoralla väkivallalla ei välttämättä ole selkeää yksittäistä tekijää, vaan se voi olla esimerkiksi yhteisöllisesti ylläpidettyä (mts. 25). Epäsuoraa väkivaltaa romaanissa on esimerkiksi symbolinen ja rakenteellinen väkivalta.

Ronkaisen jaottelun mukaan suoran ja epäsuoran väkivallan välille jää harmaa alue, tekoja ja toistoja, joita ei täysin voi nimetä kumpaankaan lokeroon tai perinteisesti välttämättä edes väkivallaksi (2017, 23–24). Tyypittelen tuon harmaan alueen *toistuvaksi väkivallaksi*. Toistuva väkivalta sisältää erilaiset toistuvat ilmiökokonaisuudet, joita on vaikea nimetä juuri väkivallaksi. Tämä vaikeus johtuu rajanvedon hämäryydestä, sillä periaatteessa kyse ei ole kuin yhdestä teosta, jonka loukkaavuus ei välttämättä ole suuri. Teon toistuminen osoittaa kuitenkin kyseessä olevan vallankäyttö, joka loukkaa väkivallan kohteen oikeutta täydelliseen koskemattomuuteen. Määritelmäni tukee myös se, että toistuva väkivalta on yhtä lailla traumatisoivaa ja loukkaavaa, kuin suora ja epäsuora väkivalta. Toistuvan väkivallan muotoja ovat esimerkiksi häirintä, sosiaalinen väkivalta ja vaino. Näiden tyypittelyjen ulkopuolelle jää *performatiivinen väkivalta*, jonka esittelen luvun loppupuolella.

2.1 Väkivallan värittävä lapsuus

Romaanissa väkivaltaa kuvataan samaan toteavaan, pitkälauseeseen tyyliin, kuin muutkin tapahtumat. Tämä herättää huomion erityisesti seksuaalisuutta loukkaavan väkivallan kohdalla. Graafiset kuvaukset ovat yhtä toteavia ja lakonisia, kuin Erikan opetustyötehtävien kuvaukset. Kerrontatavan pysyessä samana huomio kiinnittyy sisältöön.

Erikan kerrotaan kasvavan väkivaltaisessa ympäristössä. Väkivaltaa tekevät äiti ja opettajat, muut oppilaat sekä ystävät. Tämä värittää Erikan kokemuksen lapsuudesta, mikä näkyy muistoja läpikäyvän toisen luvun otsikoinnissa, ”jossa tarkastellaan eräitä kasvutraumoja ja kerrotaan kuvotuksesta”. Erikan kokema henkinen ja emotionaalinen väkivalta kohdistuvat usein hänen neuroepätyypillisyyteensä, ”erilaisuuteensa”, jota aikuiset eivät osaa kohdata. Erika kiusaa opettajaa vaikeilla kysymyksillä, kunnes opettaja haukkuu Erikaa kiukuspäissään taskulaskimeksi:

Erika tuijotti opettajan kiivaasti aaltoilevaa ankkurikuvioista silkkihuivia ja tunsu uppoavansa johonkin tummaan. Samea vesi tunkeutui suuhun ja keuhkoihin, hän kuuli jonkun kikattavan ja hukkui siinä kaikkien nähden vastenmielisen oranssiin tuoliinsa. (SJM 45)

Haukkumalla Erikaa opettaja sanallisesti erottaa hahmon muista oppilaista koko luokan edessä. Tämän seurauksena Erika tuntee hukkuvansa, uppoavansa kamalan oranssiin tuoliin. Erikan synestesia⁵ vahvistaa värien vaikutusta mielialaan, jolloin inhottava väri tekee tilanteesta entistä ikävämmän. Ikäväksi koettu, oranssi tuoli lisää epämukavuuden tunnetta pahentaa väkivallan kokemusta. Erika ei alun perin välittänyt koulunumeroista ja todistukset eivät olleet mairittelevia Erikan älykkyydestä huolimatta. Opettajan kommentin jälkeen Erika alkaa tehdä koulutehtävät huolella ja arvosanat nousevat. Erityisen traumatisoivaa häpäiseminen on, kun se tapahtuu auktoriteetin toimesta (Ronkainen 2008, 53). Opettajan kommentti siis johtaa siihen, että Erika mukauttaa toimintaansa välttääkseen uuden julkisen häpäisemisen. Näin Erikan itsetunto ja arvostus kiinnittyvät ulkoisen auktoriteetin katseeseen.

Samantapaisesti Erikan äiti nimeää Erikan puhuvan ”kuin pieni robotti” (SJM 44). Erikan kokeman häpeän tunteen synnyttää kokemus paljastumisesta (Ronkainen 2008, 53–54). Erikan kohdalla paljastumista korostaa äidin rooli huolenpitäjänä ja auktoriteettina. Ulkoinen auktoriteetti ei hyväksy Erikaa, ja paljastaa Erikasta jotain epämiellyttävää, joka irrottaa Erikan jälleen muista (mts. 53–54). Useamman auktoriteetin ja turvalliseksi luotetun vanhemman ihmisen taholta tulleet kommentit vaikuttavat nuoren Erikan itsetuntoon merkittävästi. Vielä yliopistossa Erika on epävarma taidoistaan muiden kanssa näiden väkivaltakokemusten jälkeen: ”ja entä jos hän ei saisi puhuttua mitään, hän vaikuttaisi tuppisuiselta idiootilta, tai jotenkin

⁵ Kirjallisuudessa, erityisesti lyriikassa yleisesti on yleistä sekoittaa aisteja ja havaintoja Tässä yhteydessä luen synestesian autismikirjoon kuuluvana piirteenä. Synestesia on neurologinen poikkeama, jossa yhden aistin ärsyke stimuloi myös toista aistia. (Cytowic 2002, xii.) Erika hahmottaa matematiikan värien avulla, eli symbolien ajattelu toimii laukaisimena myös väreille. Autismikirjoon kuuluvilla synestesiaa esiintyy melkein kolme kertaa useammin kuin neurotyypillisellä väestöllä. (Baron-Cohen et al. 2013, abstrakti.)

kireältä, sellaiselta kuin äiti oli aina sanonut, kun kuvitteli ettei Erika kuullut” (SJM 138). Väkivallan prosessit jatkuvat, vaikka väkivalta loppuu (Ronkainen 2017, 23). Erikan hahmon tarina rakentuu paloista, jonka hahmon äiti ja opettajat ovat rakentaneet.

Toiseuttavat kommentit jatkuvat läpi Erikan nuoruuden ja aikuisuuden. Luen, että Erikan aikuiselämään seuraava häpeä on seurausta tästä. Häpeä ei luennassani kiinnity niinkään väkivaltaan tai seksuaalisuutta loukkaavaan väkivaltaan, vaan toiseuteen. Erika ihmisenä ja inhimillisenä toimijana haluaisi tulla tunnistetuksi ihmisenä ja rakastettuna. Häpeää voi tuntea, kun välittää muista ja muiden mielipiteistä (Ahmed 2004, 105). Toiseuttaminen riistää Erikalta yhteenkuuluvuuden tunteet ja ei-inhimilliseksi nimeäminen paljastaa Erikan puutteelliseksi. Paljastumisesta seuraava häpeä saa Erikan välttämään muiden ihmisten seuraa ja sitä kautta muiden satuttaville sanoille altistumista.

Äidin kommentit eivät jää ainoiksi väkivaltaisiksi teoiksi kotioiloissa. Luen Emilian suosimisen Erikan kustannuksella sisarusten vanhempien käyttämäksi emotionaaliseksi väkivallaksi. Emilia saa oman huoneensa, vesipuistoreissunsa ja vanhempien sympatian. Äidin kerrotaan käyttävän Erikaa pelinappulana hänen ja isovanhempien välisessä kiistassa. Rehtori ja mummo tuntuvat karsastavan Emiliaa, jonka vuoksi äiti kompensoi Emilian kokemaa sortoa ja ikävää kohtelua. Emilian kehitysvamma muistuttaa isovanhempia heidän vammaisesta pojastaan. Ironista on, että Antin vammaisuus oli todennäköisesti jonkinlaista autismia ja Rehtorin rakastama piirre Erikassa olikin se, mitä hän kammoksui omassa pojassaan. Tämä kompensoiminen hyvästä tarkoituksesta huolimatta kääntyy emotionaaliseksi väkivallaksi Erikaa kohtaan.

Erikan autismikirjon vuoksi emotionaalinen väkivalta loukkaa entistä syvemmin, sillä hän ei saa tarvittavia malleja tunteiden kanssa työskentelyyn. Tämä johtaa siihen, että lopulta Erika itsekin toivoo olevansa kuin kone, kuten hänen on lapsesta asti väitetty olevan. Erika hiljalleen omaksuu oman paikkansa vääränlaisena, robotin kaltaisena.⁶ Toistuvat henkisen ja emotionaalisen väkivallan kokemukset lopulta murentavat Erikan itsetuntoa ja kokemusta itsestään, kuten väkivallan prosesseihin kuuluu (Ronkainen 2017, 24). Erika eristäytyy ja pysyy erossa muista ihmisistä, sillä hän ei koe pystyvänsä osallistua emotionaaliseen tai sosiaaliseen vuorovaikutukseen.

⁶ Ma (2014, 56) sanoittaa samanlaisen ihmisyydestä poismenevän liikkeen Lisbeth Salanderin hahmossa. Man (2014, 54) mukaan Lisbethin konemaisuus kiinnittyy kuitenkin myyttisyyteen.

Emotionaalisen ja henkisen väkivallan lisäksi romaanissa Erikan lapsuutta värittää sosiaalinen väkivalta:

Koulussa muut lapset kerääntyivät välituntisin Erikan ympärille, laittoivat hänet laskemaan päässään mahdollisimman isoja numeroita ja tarkistivat tuloksen taskulaskimella mutteivät ikinä pyytäneet mukaan kirkonrottaan tai pulkamäkeen. (SJM 45)

Lapset, jotka kyselevät Erikalta vastauksia kertolaskuihin vahvistavat Erikan ulkopuolisuudentunnetta. Toiminta tekee selväksi, että Erikan ainoa funktio on hyödyttää ja olla viihteeksi. Erika sysätään ulkopuoliseksi, passiiviseksi yhden funktion laskimeksi. Teon toistuminen, kuten lainauksesta näkyy monikkomuodossa ”välituntisin”, osoittaa kyseessä olevan toistuva väkivalta. Toistuvalla väkivallalla viitataan suoran ja epäsuoran väkivallan väliin jääviin, toistuviin väkivallantekojen sarjoihin. Toistuvaa väkivaltaa on esimerkiksi sosiaalinen väkivalta, eli tuttavallisimmin kiusaaminen. Sosiaalinen väkivalta on samaan aikaan henkistä ja fyysistä väkivaltaa, eli suoraa väkivaltaa ja toistuvaa väkivaltaa. Sosiaalinen väkivalta on jatkuvasti paheneva esimerkki toistuvasta väkivallasta. Tämä asetelma jatkuu läpi Erikan elämän eri ihmisten ja eri läheisten toimesta.

Tavanomaisesti sosiaalista väkivaltaa tapahtuu kouluissa, mutta sitä esiintyy myös työpaikalla tai muissa ryhmissä (Ronkainen 2017, 24). Sosiaalinen väkivalta ei sisällä samanlaista nuoruuden hairahduksiin kiinnittyvää pehmentävää ajatustausta, joka kiinnittyy kiusaamisen käsitteeseen.⁷ Kyseessä on rakenne, joka progressiivisesti kehittyy ajan kanssa muiksi väkivallan muodoiksi. Sosiaalinen väkivalta huomioi, miten toistuvat ulkopuolelle jättämiset, tönimiset (fyysinen väkivalta) ja nimittelyt (henkinen, emotionaalinen ja symbolinen väkivalta) ovat kaikki väkivaltaa, joka toistuu nimenomaan sosiaalisuuden alueella.

Sosiaalisen väkivallan ja kiusaajien takia nuori Erika jää jatkuvasti joukon ulkopuolelle, eikä opi esimerkiksi sosiaalisia käytäntöjä ja vuorovaikutustapoja. Tämä johtaa kierteeseen, jossa hahmo jää jatkuvasti enemmän ja enemmän yksin. Erikan tilannetta ei helpota hänen älykkyytensä, joka erottaa hänet muista. Erika kokee olevansa muita oppilaita valovuosia edellä, joka ei helpota lähestymistä tai yhteisten mielenkiinnon kohteiden löytämistä. Aikuisten kyvyttömyys suojella Erikaa aiheuttaa lisää häpeää hahmolle.

⁷ Iida Rauma on puhunut kiusaamisen käsitteen hylkäämisestä ja korvaamisesta sosiaalisen väkivallan käsitteellä. Uuden *Hävitys* -romaanin yhteydessä Rauma korostaa, miten aikuisten sosiaalisen väkivallan kohdalla ymmärretään kyseessä olevan rikos. (Skara 2021.)

Romaanissa Erikan kiusaamista ei kuvata tarkemmin. Tekstistä nousee esille ulkopuolelle jättäminen ja Erikan krooninen yksinäisyys. Ainoa, joka selkeästi ja suoraan käyttää sosiaalista väkivaltaa Erikaa kohtaan on kanityttö ja hänen kaverinsa:

Kerran ruokajonossa Erika seisoj tytön ja tämän uusien ystävien takana ja erotti sanat ”koira”, ”pervo” ja ”vammaisen sisko”. Erika ei edes harkinnut tekevänsä mitään, jonotti hiljaa ja otti tavanomaisen annoksen mautonta kasviskeittoa. (SJM 63)

Erika tuli toimeen kanitytön kanssa, mutta tytön lähentelyn jälkeen välit viilenivät olemattomiin. Erika olisi ollut valmis kaveeraamaan vielä kanitytön kanssa, vaikka hän loukkasi Erikan rajoja lähentelemällä hahmoa. Tämä osoittaa, kuinka Erikan itsetuntemus ja varmuus on alkanut murentua jo lapsuudessa väkivallan seurauksena. Erika haluaa lähelle muita ihmisiä, vaikka muut loukkaisivat tai tulevat loukkaamaan hahmoa. Erikan autismikirjo hälventää ennestään vaikeasti tunnistettavia omia rajoja, jonka vuoksi muut voivat käyttää niitä helposti hyödykseen. Erikan kokemus väkivallasta lapsuudessa luo hataran pohjan itsetuntemukselle ja minäkuvalle. Lapsuuden emotionaalinen, henkinen ja sosiaalinen väkivalta heikentävät Erikan sosiaalisia ja emotionaalisia taitoja altistaen hahmon vielä enemmän väkivallalle ja hyväksikäytölle.

2.2 Tumma hahmo näkökentän laitamilla

Seksistä ja matematiikasta -romaanin ensimmäisessä luvussa Erikan kollega Tom raiskaa Erikan berliiniläisessä rappukäytävässä. Näin graafinen ja merkittävä väkivallan kuvaus heti romaanin alussa värittää, tai tarkemmin poistaa värejä, romaanin muilta väkivallan kuvauksilta. Alun väkivaltakuvauksen shokkiarvo on korkea ja se asettaa raamit Erikan hahmolle kokonaisuudessaan. Erikan toiminta näyttäytyy nyt trauman linssien läpi.

Sairaalajakson aikana ja sen jälkeen kerronta siirtyy takautuvasti Erikan muistoihin. Kun Erikan nuoruudesta kerrotaan vasta Tomin hyökkäyksen jälkeen, romaaniin syntyy ikään kuin tila, jossa Erikan mennyt elämä johtaa kohti väkivaltaa. Takauman seurauksena huomio kerronnassa siirtyy siihen, miten tapahtumista kerrotaan (Ikonen 2003, 190). Luennassani Erikan lapsuus valottaa tapahtumia ja Erikan haavoittuvuutta väkivallalle. Väkivallan kokemuksien vuoksi Erikan alttius haavoittuvuudelle on kasvanut, joka mahdollistaa väkivallan kohteeksi joutumisen helpommin kuin ilman aiempia kokemuksia.

Väkivallan kuvaus alkaa Tomin odottaessa Erikan kotioven takana. Kohtaaminen muuttuu raiskaukseksi, kun Tom jatkaa Erikan kielloista huolimatta lähentelyä. Raiskaus on itsessään ihmistä järkyttävää väkivaltaa, mutta Erikan kohdalla se rikkoo kanssakäymiseen kuuluvia normeja ja rajoja:

Hänen sydämensä hakkasi, ja vaikka hän ajatteli, että pelon pitäisi laantua, se oli vain Tom, juuri niin kuin tämä toisteli lievästi änkyttäen, niin ei käynyt, päinvastoin, pelko muuttui joksikin kylmäksi ja raskaaksi, ääni juuttui Erikan kurkkuun, ja kun se vihdoinkin tuli takaisin, se kuulosti vieraalta, jotenkin narisevalta rappukäytävän kaiun vääristämänä.

”Mitä sä teet? Mist... Mistsä tiedät mun osoitteen?”

”Mä sain sen toimistosihteeriltä, mä sanoin et meil on sun luona kokous mut sun puhelimeen ei saa yhteyttä... mä...”

”Ei oo mitään kokousta.”

”Mä tiedän, halusin vain nähdä sut, meidän pitää puhua, mä haluan et sä kuuntelet.”

”Et sä voi vaania mua tolleen...”

”Mä en vaani. Rauhoitu nyt ja kuuntele!” (SJM 19)

Erika huomaa nopeasti, että jokin on pielessä, mutta yrittää silti pitää kiinni sosiaalisista normeista, joiden mukaan työtovereiden osoitteita ei kerätä eikä kotiovien takana vaanita. Omasta sosiaalisesta kömpelyydestään huolimatta Erika odottaa myös muiden noudattavan näitä sääntöjä. Tomin käytös alkaa vaanimisella, josta se muotoutuu fyysiseksi väkivallaksi, kun Erika ei toimi Tomin tahdon mukaisesti. Tom sulkee Erikan suun väkisin tukkimalla Erikan hengitystiet kämmenellään.

Kohtaus tuo esille selkeästi suoran väkivallan ilmentymistä. Suoralla väkivallalla tarkoitetaan väkivaltaa, jolla on selkeät tekijä ja uhri (Ronkainen 2017, 23), tässä tapauksessa Tom ja Erika. Romaanissa Tom käyttää hyväksi hänen ja Erikan työsuhdetta saadakseen Erikan osoitteen tietoonsa. Tällä tavalla Tom myös rikkoo Erikan oikeutta yksityisyyteen.

Erikan kerrotaan taistelevan Tomia vastaan rimpuillen, purren ja työntäen Tomia kauemmas. Erikan yritykset eivät kuitenkaan ainakaan heti johda muutokseen, sillä Tom on fyysisesti Erikaa vahvempi. Kerronnan vauhti kiihtyy samaa tahtia, kun Erikan happitasot vähenevät:

Erika ei saanut henkeä, hän yritti riuhtoa kättä pois, hän ajatteli tukehtuvansa, rimpuili ja puri, mutta Tom työnsi kämmentä hänen kasvoilleen, miten tämä saattoi olla niin raskas, pelkkää kuvottavaa massaa. Toinen käsi haroi Erikan vartaloa,

kulki hänen kylkeään, nyki hameenhelmaa ylös. Pian joku tulisi, Erika ajatteli, varmasti, on pakko, miksei kukaan tule? (SJM 20)

Kerronnan kiihtyminen tuo tekstiin lähes karnevalistisen sävyn. Kerronta kiihtyy, kuin epäkuntoon mennyt karuselli, joka on aivan ruuviensa ja mutteriensa sietokyvyn rajoilla ennen sinkoamista irti rakenteista. Väkivallanteossa Erika ja Tom molemmat pysyvät aktiivisina, Erika vastarinnassaan ja Tom vastarinnan murtamisessa. Erika pysyy epäuskoisena, ettei näin voi tapahtua. Traumojen aiheuttajat ovat niitä pahoja, ennalta-arvaamattomia asioita, joita ihmiset eivät uskoneet tapahtuvan (Ronkainen 2008, 56). Erika on pärjännyt itseksensä loistavasti, mutta hädän hetkellä hän kaipaa muiden tukea ja apua, jota ei valitettavasti tässä tilanteessa löydy.

Raiskausyrityksessä Tom nojaa pääasiassa fyysiseen vahvuuteen suhteessa Erikaan. Seksuaalisuutta loukkaava väkivalta on romaanissa Tomin epätoivoisen rakkauden ilmaus sekä oman valta-asetelman vahvistaminen. Suoraa väkivaltaa tutkittaessa huomio on erityisesti siinä, miten valtaa käytetään, sillä seksuaalisuutta loukkaava tai fyysinen väkivalta eivät ole mahdollisia ilman suoraa yhteyttä tekijän ja kokijan välillä (Ronkainen 2017, 23).

Lopulta kerronta ja Erika pysähtyvät kuin seinään ja kerronta palaa alun lakoniselle tasolle. Karuselli ja karnevaali hajoavat ja valot sammuvat kerta heitolla:

Erika iski avaimen Tomin kylkeen, tämä vingahti ja *kutsui häntä huoraksi*. Ote heltisi, sormet raapaisivat Erikan reittä. Erika heittäytyi eteen, riuhtaisuja, huitomista, repeämisen ääni, kun takin kangas antoi periksi. Tom kiskaisi häntä hiuksista, Erika huusi apua. Hänen päänahkaansa poltti, hän yritti juosta ja kompastui kohti rappusia.

”Varo!” Tom karjui. (SJM 21, kursii vi M.K.)

Suoran väkivallan lisäksi Tomin raiskaus ilmentää epäsuoran väkivallan prosesseja, eli systeemistä ja symbolista väkivaltaa. Epäsuoran väkivallan prosessien analysoiminen on monimutkaisempaa, sillä epäsuora väkivalta kiinnittyy suoraan väkivaltaan. Kun Erika taistelee Tomia vastaan, Tom haukkuu Erikaa huoraksi. Maskuliinisuuden hegemonia asettaa naiset ja täten myös naisia representoivat hahmot alistuviksi ja passiivisiksi (esim. Paasonen, 2010). Tämä kuva murtuu Erikan iskiessä avaimet Tomin kylkeen. Heti, kun Erika osoitti aktiivisen vastarinnan merkkejä, muuttuu myös Tomin asenne epätoivoisen rakastavasta vihamieliseksi. Tämä johtuu siitä, että sama naisviha, joka on saanut Tomin uskomaan Erikan olevan hänelle jollakin tasolla velvollinen, näkyy uudessa muodossa aggressiivisena vihana.

Tomin rakkaus Erikaa kohtaan ei ole puhdasta tai pyyteetöntä, vaan alistavaa ja satuttavaa patriarkaatin mahdollistamaa väkivaltaa. Erikan aktiivinen vastarinta herättää Tomissa vihan tunteita, jotka purkautuvat haukkumisena. Huoraksi haukkuminen pyrkii loukkaamaan naista alentamalla naisen arvoa. Erikan haukkuminen osoittaa, ettei Tomin tunteet ole puhtaita vaan väkivaltaisia ja kontrolloivia. Symbolinen väkivalta voi myös olla seksuaalisuutta loukkaavaa sekä osana systeemistä väkivaltaa (Ronkainen 2017, 23–24). Väkivallan eri muodot kietoutuvat toisiinsa, kun suora seksuaalisuutta loukkaava väkivalta yhdistyy epäsuoraan symboliseen väkivaltaan.

Tavallisesti epäsuoralle väkivallalle ei ole yksittäisiä tai selvärajaisia tekijöitä. Epäsuora väkivalta tapahtuu nimensä mukaan epäsuoraan, yleisissä käytännöissä ja koko yhteisön toimesta (Ronkaisen 2017, 26). Epäsuora väkivalta on siis rakenteellistunutta väkivaltaa, joka loukkaa yksilöä tai kokonaista ihmisryhmää. Symbolisella väkivallalla viitataan väkivaltaan, joka tapahtuu kielen ja kielenkäytön – eli symbolien tasolla. Symbolinen väkivalta pelaa kulttuuristen hierarkioiden luokassa, tuottaen ja vahvistaen merkityksiä (mts. 26).

Pudotuksen jälkeen Erika vielä opastaa Tomia soittamaan itselleen ambulanssin ennen kuin hän menettää tajuntansa: ”’Hätänumero on yks yks kaks’, Erika sanoi ja havaitsi äänensä olevan sellainen kuin piti, järkevä ja rauhallinen” (SJM 22). Erika kuvataan aktiivisena, myös silloin kun hän lipuu tajunnan rajamailla. Erikan rauhallisuus hämmentää jopa hahmoa itseään ja kerronta nimeää ilmiön traumasta johtuvaksi. Vastavuoroisesti Tom kuvataan lapsenomaisena, kykenemättömänä toimintaan. Tomista muotoutuu kuva ressukkana, joka ei kestä katsoa tekojensa seurauksia. Tom pakenee paikalta ja Erika menettää tajuntansa.

Kerronta siirtyy ekstrapadiegeettiselle tasolle tarkastelemaan trauman vaikutusta muistamiseen. Erika palaa tajuihinsa vasta sairaalassa, jossa muistot valtaavat alaa. Sairaala näyttäytyy Erikalle paikkana, jossa hän ei ole kontrollissa eikä voi vaikuttaa toiminnallaan maailmaan. Rikoksen uhriksi joutuminen ja avun saaminen kestää useita päiviä kielimuurin ja vahvan lääkityksen vuoksi, mikä vahvistaa vaikutelmaa avuttomuudesta. Sairaalassa huonon saksan kielen ja englannin kielen avulla Erika ei pysty tai osaa vastata kysymyksiin ja selittää tilannetta kuten se on:

Poliisi kysyi, oliko Erikan poikaystävä ollut aikaisemmin väkivaltainen. Erika sanoi, ettei Tom ollut hänen poikaystävänsä. Poliisi sanoi anteeksi mutta ei ymmärrä. Erika selitti harrastaneensa Tomin kanssa seksiä kerran, yli puoli vuotta sitten, mutta he olivat pelkkiä työtovereita eivätkä mitenkään läheisiä sellaisia. Hän

vaihtoi englantiiin, mikä sai koko tapahtuman vaikuttamaan entistä sekavammalta ja epäilyttävämmältä, siltä, että se oli sattunut jollekin toiselle. (SJM 24)

Erikan sanallistamisen prosessia ei häiritse ainoastaan kielimuuri, vaan myös traumatisoituminen. Trauman syntyessä muuntuu myös yksilön kokemus tapahtuneesta (Kappler 2012, 72–73). Erika yrittää selittää tapahtunutta, mutta lapsuuden emotionaalinen ja henkinen väkivalta ovat murentaneet Erikan kokemusta oikeasta ja väärästä kohtelusta. Poliisin kykenemättömyys ymmärtää laukaisee Erikan epävarmuuden omasta kokemuksesta. Tapahtuman epäilyttävyys syntyy paitsi vieraan kielen tuottamasta etäisyydestä, myös itsetuntemuksen ja oman arvon tunteen puuttumisesta.

Tilanteen monikerroksisuus syntyy siitä, miten Tomin ja Erikan läheisyys hämmentää poliisia. Poliisi edustaa instituutiota, jonka tehtävänä on suojella ja suojata yksilöitä. Seksuaalisuutta loukkaavaa väkivaltaa ei helposti tunnisteta ja nähdä sellaisena kuin se on (Keskinen 2012, 249). Asetelma sairaalassa muistuttaa paljolti kuulustelua, kun poliisi kysyy ja Erika vastaa. Tämä vaikeuttaa tilannetta entisestään ja asettaa roolit väärinpäin, kun poliisi kohtelee Erikaa kuin epäiltyä. Poliisi automaattisesti olettaa tekijän olevan Erikan poikaystävä, ja kyseessä olevan lähisuhdeväkivalta, kun Erika taas edustaa nuorempaa ja osittain vapaampaa sukupolvea. Kerronta korostaa poliisin ikää ja heikkoa kielitaitoa, jonka voi tulkita huomioksi siitä, että maailma on muuttunut, ja instituutiot ovat hitaita muuttumaan. Poliisin ennakkoletukset murentavat ennestään Erikan oikeutta tulla kuulluksi ja kohdatuksi.

Poliisin kykenemättömyys ymmärtää Erikan kokeman rikoksen luonnetta on samaa osaa systeemisen väkivallan kokonaisuutta, kuin se, joka ajoi Tomin käymään Erikaan käsiksi. Systeemisellä väkivallalla tarkoitetaan yhteiskunnallisten järjestelmien ja instituutioiden vinoutumien mahdollistamaan väkivaltaan (Ronkainen 2017, 25–26). Tällöin väkivalta on syvällä kulttuurissa ja toimintatavoissa niin, että ihmisiä suojelevat instituutiot muuntuvat osaksi väkivaltaista rakennetta. Systeemistä väkivaltaa tapahtuu, vaikka eri ihmisryhmien ja marginalisoitujen ryhmien oikeudet olisivat tiedossa ja lakiin kirjattuna (mts. 26). Systeeminen väkivalta siis tapahtuu osittain käytännön, tapojen ja tottumusten tasolla. Tällä tavoin lait voivat olla käytännössä syrjiviä, vaikka sanan mukaisesti ne pyrkivät oikeudenmukaisuuteen. Erika ei saa tarvitsemaansa apua, sillä yhteiskunnan rakenteet suojaavat väkivallan tekijöitä rakenteellisella tasolla.

Erika solahtaa turvaverkkojen läpi poliisin epäpätevyyden ja pärjäämisen eetoksen yhteisvaikutuksesta ja avunpyytämisen sijaan Erika pakenee Suomeen. Tom ei joutunut

vastuuseen seksuaalirikoksestaan, jonka vuoksi hän voi jatkaa Erikan vainoamista. Kerronnan tapa nimetä tämä väkivalta pahimmaksi, mitä Erikalle tapahtui kaikki muut romaanin tapahtumat asettuvat vähemmän pahaksi. Muut väkivallan kuvaukset ovat siis värittyneet jo haaleammilla sävyillä.

2.3 Väkivallan pysäyttämätön voima

Tomin harjoittamaa suoraa ja seksuaalisuutta loukkaavaa väkivaltaa seuraa performatiivinen väkivalta, joka alkaa vainoamisella. Tämä osoittaa, kuinka Tomin väkivalta ei ole yksittäistä, vaan systemaattista ja tietoista ja tavoitteellista toimintaa. Erikan arki värjäytyy jo väkivallan seurauksena pelon ja ahdistuksen väreillä.

Kun Erika on muuttanut Suomeen ja aloittanut työn yliopistolla Helsingissä, alkaa hahmon työpaikalle ilmestyä valkoisia kirjekuoria. Viattoman oloiset kirjeet ovat Tomilta ja syöksevät Erikaa yhä syvemmälle yksinäisyyteen ja traumaan:

Kirjeen lähettäminen ei ollut rikos, etenkään sellaisen, jossa ei lukenut mitään, ja juuri viestin äänettömyys tuntui Erikasta uhkaavalta, sama äänettömyys, jonka hän tunnisti lapsuudestaan, jokin jähmeä ja pimeä odotti kaiken melun alla. [...] Ääretön määrä äänettömyyttä on uhkaus, hän ajatteli. (SJM 167–168)

Kirjeet samalla sitovat Erikan Tomiin vasten Erikan tahtoa, joka toisintaa raiskausta aina uudelleen. Kirjeet löytävät Erikan lisäksi Erikan parhaan kaverin Annukan. Vaino aktivoi Erikan kokeman trauman ja Erika elää jatkuvassa pelon, rytmihäiriöiden ja paniikin tilassa. Lopulta tilanne pahenee niin, ettei Erika koe hänellä olevan muita vaihtoehtoja kuin tappaa itsensä.

Romaanissa kuvattu vaino on kokonaisvaltaista ja osoittaa toistuvan väkivallan tuhovoiman. Vainoksi määritellään toistuva toisen henkilön häirintää, jonka muotoja ovat esimerkiksi seuraaminen, yksityisyyden loukkaaminen, häirintä sekä uhkailu (Ronkainen 2017, 24–25). Vainon voi määritellä myös henkiseksi väkivallaksi. Samalla vainoon kuuluu väkivallan tekojen toistaminen ja jatkuvuus, kuten sosiaaliseen väkivaltaan, eli kyseessä on laaja, hankala ja tahmea tekojen sarja. Vainossa on kyse myös seksuaalisuutta loukkaavasta häirinnästä, sillä kirjeiden tarkoitus on muistuttaa raiskausyrityksestä ja osoittaa Tomin ylivalta suhteessa Erikaan.

Tomin vaino muuntuu romaanissa vielä performatiiviseksi väkivallaksi. Erika vierailee Emilian ja Sulo-koiran kanssa Annukan näyttelyn avajaisissa. Kun Erika on ulkona haukkaamassa happea Emilian ja Tuovin kanssa, saapuu Tom gallerialle. Tuovi arpoo hätäkeskukseen soittamisesta, mutta hetkessä Tom on räjäyttänyt pommin: ”ja samassa paineaalto humautti heidän ylleen kuumana ja ylivoimaisena, maa tärisi, asteroidi, Erika ajatteli, tuomiopäivä, ja kaiken täytti valtava tuhoisa valkeus” (SJM 453). Erikan paras ystävä Annukka sekä useat vieraat kuolevat iskussa. Tomin iskun syynä oli osoittaa Tomin ylivalta suhteessa Erikaan ja siten palauttaa rappukäytävässä menetetty asema. Iskun jälkeen Erika joutuu elämään ikuisesti tiedostaen, että hänet yhdistetään Tomiin. Iskun performatiivinen luonne tulee esille vasta teon jälkeen, jolloin sen voi lukea itse teon syyksi (Ronkainen 2017, 27).

Vastuuseen teosta ei joudu kuitenkaan Tom, vaan Erika:

Ensimmäinen kuukausi oli ollut vaikein. Erikaa oli kuulusteltu hänen suhteestaan joukkomurhaajaan, epäsensitiivisesti ja typerästi, Erika ajatteli, miksi hän oli jättänyt Saksassa tapahtuneen ahdistelun sikseen, olihan hän tiennyt, että kyseessä oli väkivaltainen ihminen, eikö hän ollut aavistanut, että Tom olisi vaaraksi myös muille? (SJM 461)

Romaanissa Erikalle sysätään vastuu Tomin toiminnasta ja Erikalle luodaan valheellinen mahdollisuus, jossa hän olisi voinut estää teon. Todellisuudessa ainoastaan Tom on vastuussa teosta ja ainoa, joka sen on voinut estää. Jossittelun kautta näkyy instituutioiden kykenemättömyyttä suojella Erikaa ja tunnistaa väkivallan prosessit, mikä lopulta johti Tomin kostoiskuun. Erika kuitenkin teki Tomista jo yhden rikosilmoituksen Saksan poliisille, tai yritti tehdä.

Kyseessä näyttää olevan uhrin vastuuttaminen, missä väkivallan seuraukset sysätään uhrin ongelmaksi (Ronkainen & Näre 2008, 16). Ilman järeämpiä toimia väkivallanteko jää byrokratian rattaisiin, eikä tutkinta tai tekijän vastuuseen asettaminen etene. Erikalta odotetaan vielä jotain konkreettisempaa, hänen olisi ehkä jopa pitänyt estää isku, ettei yksityinen väkivalta luisu julkiseksi, muille vaaralliseksi. Medialle tieto Erikan tekemästä rikosilmoituksesta ei kuitenkaan mennyt, sillä:

Mediassa Tomia pidettiin häiriintyneenä poikkeusyksilönä. Erikalle oli yhdentekevää, oliko asia niin, vai oliko Tom pikemminkin tyypiesimerkki kenestä tahansa, joka seuraa omaa hellittämätöntä logiikkaansa. Mutta sitten mediaan levisi virheellinen tieto siitä, että näyttelyvieraiden joukossa oli ollut iskun entinen rakastettu ja tämän uusi lesbopartneri. Poikkeusyksilön hirmuteko muuttui hetkessä mustasukkaisen miehen epätoivon ilmaukseksi, juttujen sävy pehmeni, ja Erikaa kuvotti. (SJM 461–462)

Median reaktiosta on luettavissa kaksi tapaa, joilla väkivallan tekijöihin suhtaudutaan yhteiskunnan toimesta. Ensimmäinen strategia patologisoi väkivallan tekijät poikkeusyksilöiksi, jolloin heidät voi marginalisoida tavallisen ihmisen arjesta piiloon (Ronkainen & Näre 2008, 15–16). Toisessa strategiassa väkivalta neutralisoidaan osaksi normaalia ihmisten välistä vuorovaikutusta, ja näin toimijuus ikään kuin häviää (mts. 15–16). Ensimmäistä strategiaa kutsun Anna Pitkämäen käsitteellistämisen mukaisesti marginalisoimisen strategiaksi ja jälkimmäistä neutralisoimisen strategiaksi (Pitkämäki 2017, 32–33).

Media ensin marginalisoi Tomin häiriintyneeksi poikkeusyksilöksi. Tämän toiminnan tavoite on estää tavallisten ihmisten pelko väkivaltaa kohtaan marginalisoimalla tekijä poikkeukselliseksi tai erikoiseksi, irralliseksi tavallisista ihmisistä. Strategian seurauksena myös Tomin aiheuttama räjähdys muuttuu marginaaliseksi teoksi. Gallerian räjäyttämisen merkitys kutistuu yhdeksi yksittäiseksi tapaukseksi, eikä patriarkaatin mahdollistamaksi systeemiseksi ja symboliseksi väkivallaksi. Uuden tiedon valossa Tom neutralisoidaan viattomaksi reppanaksi, mustasukkaiseksi poikaystäväksi. Voisihan kenelle tahansa käydä kuten Tom-rukalle. Väkivaltaisuus piiloutuu mustasukkaisuuden alle ja pahantekijöiksi nouseekin Erika ja Annukka.

Tämä asetelma on klassinen suomalaisessa kirjallisuudessa: paha nainen saa palkkansa kuolemana tai avioerona (esim. Melkas 2009). Romaanissa medialle ja sitä kautta yleisölle ei ole väliä, onko kertomus tosi. Yleisön on helppo uppoutua tuttuun tarinaan ja tuttuun narratiiviin, joka samalla myös lujittaa patriarkattia. Näin perinteisen konvention käyttö liu’uttaa *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin kohti metafiktiota. Kirjallisten konventioiden käyttö osoittaa romaanin tiedostavan fiktiivisyytensä, mutta myös kertomusten merkityksen laajemmin. Tomin väkivalta ja siitä kertominen vahvistavat romaanin patriarkaalista yhteiskuntaa ja sen prosesseja. Nämä prosessit pitävät romaaniin rakentuneen yhteiskuntajärjestystä yllä, kun symbolinen ja systeeminen linkittyvät yhteen ja toimivat performatiivista väkivaltaa marginalisoivina ja neutralisoivina rakenteina.

Erikan aktiivinen vastarinta johtaa lopulta siihen, että teko muuntuu symboliksi ja lopulliseksi performatiiviseksi voimannäytökseksi, jota Tom ei saa hävitä. Performatiivinen väkivalta on systeemistä ja symbolista väkivaltaa, kun iskussa yhdistyy näyttämisen halua ja seksuaalisuutta loukkaavaa väkivaltaa (Ronkainen 2017, 27). Teko asettuu suoran ja epäsuoran väkivallan välimaastoon. Performatiivisessa väkivallassa lopputulos luetaan väkivallan syyksi, sillä

lopputulos pyrkii esittämään ja symboloimaan tekijän aatteita (mts. 27). Tomin tekemä väkivaltainen isku galleriaan kuvastaa näitä prosesseja.

Romaanin tapa kertoa väkivallasta noudattaa tarkasti väkivallan prosesseja. Romaanissa on luettavissa kannanotto suomalaiseen väkivaltakeskusteluun uhrien syyllistämisestä ja väkivallan vaarallisuuden kieltämisestä. Väkivallasta kertominen romaanissa näyttää väkivallan mahdollisen tuhovoiman yhden ihmisen elämässä, mutta samalla väkivallan kulttuurin kietoutumisen suomalaiseen yhteiskuntaan. Tom yritti raiskata Erikan Saksassa, mutta hahmojen suomalaisuus ja suomalaisessa kulttuurissa kasvaminen mahdollistaa valtionrajat ylittävän kulttuurisen yhteyden.

3 Väkivallan kyseenalaistava kommentoija

Edellisessä luvussa osoitin miten *Seksistä ja matematiikasta* kuvailee väkivaltaa. Seuraavaksi tarkastelen romaania metakirjallisuuden edustajana, erityisesti suomalaisen perinteen jatkeena. Tällä tavoin osoitan, kuinka väkivallan ja haavoittuvuuden kuvaukset ovat osa suomalaisen kirjallisuuden ilmiötä ja miten romaani kommentoi erityisesti suomalaista kulttuuria. Näin selvitän mitä romaani kertoo väkivallasta.

Seksistä ja matematiikasta -romaanin on vaikea sijoittaa yksittäiseen perinteeseen tai lajiin, kuten monia muita modernin ajan teoksia on. Romaanin fantastiset elementit, kuten koirapoika, yhdistettynä realistiseen kerronnan tapaan tuntuvat elävän ristiriidassa. Yhtä lailla romaanin vahvaa yhteiskunnallisuutta on vaikea sulkea vain kirja-esineen maailmaan, kun kerronta hyödyntää aitoa tutkimuskirjallisuutta. Näiden ristiriitaisten kerronnan kiemurat avautuvat metamodernismin avulla. Metamodernismissä maailma on palannut teosten taakse, jolloin virtaussuhde kirjallisuuden ja maailman välillä on paitsi avoin, se on hyväksytty. Metamodernismin lempeys ja lukijan huomioiminen mahdollistaa yhteiskunnallisesti merkittävien aiheiden tarkastelemiseen.

3.1 Metamodernismin edustaja

Metamodernistisen metafiktion hahmotuksessa tukeudun kirjallisuudentutkija Irmtraud Huberin (2014) johdatukseen. Huberin tapa yhdistää fantasia osaksi uusrealismia mahdollistaa *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin fantastiset elementit ja lakonisen kerrontatyylin lukemisen metamodernistisena. Täydennän Huberin teoriaa Hanna Meretojan teoretisoiman narratiivisen käänteen ja metanarratiivisuuden avulla. Huber on teoretisoinut metamodernistiselle kirjallisuudelle kolme tunnuspiirrettä, joskin nykyhetken kirjallisuuden ilmiöiden nimeäminen tai kategorisoiminen on haastavaa (2014, 24). Huberin mukaan postmodernismin jälkeistä – metamodernismin – kirjallisuutta määrittää uusrealismi, kerronnallinen keskustelu sekä jaksottumisesta kieltäytyminen. Samaa jaksottumisesta kieltäytymistä esiintyy myös narratiivisen käänteen teoriassa (Meretoja 2014, 2). Tarkastelussani *Seksistä ja matematiikasta* -romaani osallistuu kerronnallisuuden kyseenalaistamiseen tavalla, joka kietoo muodon ja sisällön yhteen kerronnan eri tasoilla.

Huberin (2014) mukaan nykyistä metafiktiota määrittää voimakkaasti uusrealismi, kommunikatiivinen suhde sekä jaksottumisesta kieltäytyminen. Uusrealismi (engl. *neorealism*) viittaa nimensä mukaan realismiin paluuseen. Realismi ei sopinut postmodernismiin mimeettisen luonteensa vuoksi, ja nyt postmodernismin jälkeinen metamodernismi palauttaa tradition kirjalliselle kentälle. Uusrealismi yhdistää realismin ja metafiktion tavalla, joka kehottaa lukijaa uskomaan fantasiaan (Huber 2014, 38). Uusrealismin tavoitteeksi *Seksistä ja matematiikasta* -romaanissa uskallan nimetä metanarratiivisuuden korostamisen, jolloin huomioi kiinnittyy erityisesti tarinoiden kirjoon, ja siihen kenen tarinoita kerrotaan ja miten.

Kirjallisella kommunikoinnilla viitataan kirjailijan ja lukijan paluuseen (Huber, 2014, 42). Tällä tavoin hahmotettuna kirjallisuuden takana on jälleen maailma, johon palauttaa teos. Tämä vertautuu postmodernismia leikkaavaan ajatukseen, jossa tekstin taakse ei jäänyt mitään.⁸ Kirjallinen kommentointi kiinnittyy ennen kaikkea kirjailijan ja lukijan suhteeseen, joka metamodernismin aikana on luottamusta herättävä ja kannustaa lukijaa uskomaan jopa fantasiaan (Huber 2014, 36–38).

Huber viittaa jaksottumisen kieltäytymisellä siihen, miten postmodernismin ja metamodernismin välille ei voi asettaa selkeää rajaa (2014, 51). Metamoderni kirjallisuus yhdistää ja palauttaa realismin, modernismin ja postmodernismin ajan tunnuspiirteitä, käyttäen niitä mahdollisesti eri tavoin kuin on totuttu. Tätä jaksottomuutta, eräänlaista jatkumon ajattelua hyödyntäen yhdistän postmodernin ja metamodernin metafiktion piirteitä tutkielmassani. Metamodernismi on anteeksiantavampi, ihmisläheisempi ja kirjallisuuden lähestyttävyyttä tukeva verrattuna edeltäjänsä. Metamodernismi sopii erityisen hyvin haavoittuvuuden ja väkivallan tarkasteluun, sillä metamodernismissä ei kielletä ihmisen merkitystä kirjallisuudelle.

Metamodernissa kirjallisuudessa toistuu suurten kertomusten ja kertomuksellisuuden tarkastelu ja näkyväksi tekeminen (Meretoja 2019, 59). Kaiken kieltämisen ja häiritsemisen sijaan kyse on kuitenkin eräänlaisesta keskitiestä, kun metamoderni kirjallisuus huomioi erityisesti oman näkökulmansa kapeuden (Huber 2014, 27). Tällä tavoin tulkittuna *Seksistä ja matematiikasta* osallistu suurten kertomusten vahvistamiseen eikä yritä tuoda esille maailman mielettömyyttä ja kaikkien kertomusten rakentuneisuutta, sillä se osoittaa kertomusten poliittisuuden.

Kerronnan tasot ja metanarratiiviset ulottuvuudet kytkeytyvät *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin vahvaan yhteiskunnallisuuteen. Parateksteissa romaani kertoo hyödyntävänsä Päivi

⁸ Ns. derridalainen dekonstruktiiivinen ajattelu (ks. Keskinen 2003).

Ylikosken teosta *Selviytymistarinoita: sata vuotta kehitysvammahuollon arkea* (1994). Erikan enon Antin salaisuus paljastuu vahingossa, eikä Rehtorista ole dementian takia enää kertomaan tarkemmin tapahtuneesta. Ylikosken teoksen sisältö sanallistetaan Kanervakodin johtajan äänellä, joka avaa Erikalle ja Emilialle lyhyesti vammaisten aikaisemmasta kohtelusta Suomessa:

”Tämä on tietenkin poikkeuksellista. Tavallisesti ihmiset eivät ole kiinnostuneita aikaa sitten eläneistä kehitysvammaisista sukulaisista.”

”Ehkä koska ne ei tiedä niistä”, Erika sanoi.

”Ehkä niin.” [...]

”Sitä on helppo jälkikäteen viisastella”, johtaja sanoi. ”Mutta siihen aikaan ajateltiin, että on tärkeää vapauttaa kodit taakasta. Johtavat lääkärit sanoi että laitos on vammaiselle paras paikka.” (SJM 414)

Kanervakodin johtajan äänelle tuo lisää painokkuutta se, että hahmo on kirjoitettu asiantuntijan rooliin. Johtaja edustaa vammaishuollon instituutiota ja toimii instituution äänellä. Tämä virtaus on mahdollista metamodernismin avulla, sillä tekstin takana on maailma ja kirjailija, joka elää tuossa maailmassa. Esimerkiksi postmodernismissä tilanne on toisin, sillä realistiset elementit menettävät kiinteytensä metafiktiassa (Kurikka 2008, 51). Metamodernismin aikana viittaussuhteet osoittavat sillan kirjallisuuden ja maailman välille. Kerronta kutsuukin lukijaa uskomaan paitsi kertomaansa, myös kerrottujen asioiden merkittävyyteen.

Erikan kommentti omaisten tietämättömyydestä toimii piikkinä niin johtajalle kuin Erikalle itselleen, sillä Erikan kerrotaan itse korostavan älykkyyttä, rationaalisuutta ja pärjäämistä hyveenä läpi romaanin. Emilian laitoksessa asuminen värittää keskustelua, sillä vammaisten kohtelu ei jää abstraktiksi. Emilian kokemukset hoitokodissa tiukkojen sääntöjen kanssa sekä Antin kohtelu asettavat kyseenalaiseksi tämän parhaan, mitä johtavat lääkärit suosittelevat. Kerronta kiinnittää huomion siihen, miten kaikki narratiivit ovat kapeita: Rehtorin puhumattomuus, Kanervakodin johtajan asiantuntijan linja sekä Erikan ja Emilian eräänlainen kokemusasiantuntijuus vammaisena elämisestä. Jokaisen toimintaa ohjaa hahmon kehityspolku, oma suunta ja omat tavoitteet. Samoista aineksista voi luoda useita eri tarinoita, tai jättää ne kokonaan kertomatta.

Metafiktio ja metanarratiivisuus ovat merkittäviä piirteitä *Seksistä ja matematiikasta* -romaanissa. Hallila (2006, 81) nimeää metafiktion romaaniteoreettisiksi tunnuksiksi kirjallisteoreettisen ja filosofisen diskurssin, kaunokirjallisten konventioiden ”paljastamisen”

sekä kirjallisuuden erilaiset keinot. Näitä keinoja ovat keinoja ovat parodia, *mise en abyme* -rakenteet ja allegoriat⁹, fantasian aineiden käyttö, tekstin fiktiivisen luonteen korostaminen, sitaattit ja lainaukset sekä tekijän ja kirjoittajan suhteen problematisoiminen (Hallila 2006, 100–101; 13). Metafiktio siis osoittaa kerronnallisilla ratkaisuilla tekstin itsetietoisuuden. Metamodernismiin kytkeytyvän kirjallisen kommentoinnin ja jaksottumisen kieltämisen tulkitsen kirjallisuusfilosofiseksi ulottuvuudeksi, jolla fiktiivisyys ja kertomuksellisuus korostuvat.

Tätä rakentuneisuutta vahvistaa *mise en abyme* -rakenteet, jotka kiinnittyvät Erikan itsemurhayritykseen. *Mise en abyme* on peilirakennearakenne, tarina tarinan sisällä, joka paljastaa romaanin rakenteen (Hallila 2006, 101). Erikan entinen poikaystävä Haru kertoo siskonsa, Erikan, menettämisestä:

”Eriko selvisi mustelmilla ja aivotärähdyksellä ja ensin näytti siltä ettei hänelle jää pysyviä vammoja. Mutta pian hän alkoi kärsiä päänsäryistä ja pelkokohtauksista. Lääkärit sanoivat että se menisi ohi mutta ei se mennyt. Hänen päätään sattui ja hän eli onnettomuuden uudelleen ja uudelleen mielessään. Se häiritsi hänen työtään, hän ei pystynyt keskittymään. Tiedät varmaan miten millaista se on, miten paljon matematiikka vaatii. Hän tajusi ettei hänestä enää ole siihen.” (SJM 185–186)

Erikaa ja Erikoa yhdistää muutakin kuin samankaltainen nimi, sillä Erikan polku seuraa näitä jälkiä tarkasti. Ainoastaan loppu on erilainen, sillä Tuovi keskeyttää Erikan itsemurhayrityksen. Toinen *mise en abyme* rakentuu, kun Erika lukee Hardyn itsemurhayrityksestä. Hardyn kerrotaan yhtä lailla menettäneen otteensa matematiikkaan, minkä jälkeen elämä tuntui merkityksettömältä.

Kuten Hardy ja Eriko, myös Erika tuntee, ettei hänellä ole enää mitään annettavaa. Ja kuten Hardyn, Erikan tilanne itsemurhayrityksen jälkeen on kiusallinen: ”Erika yski ja yritti muotoilla ruutupaperille vastalauseen, muttei onnistunut, näemmä puhekyvyn menetys teki hänestä objektin alta aikayksikön” (SJM 340). Eriko onnistui itsemurhassa, mutta Hardy ei. Näin romaanissa erilaiset tarinat ja lopputulokset muuntuvat näennäisen sattumanvaraisiksi. Romaani tuo erilaisia mahdollisuuksia ja vaihtoehtoisia lopetuksia. On ironista, miten erilaiset polut, joita Erika kohdalleen miettii, johtavat kaikki kohti tarinan lopullista päättymistä. Tämä kytkeytyy Erikan kyvyttömyyteen kuvitella kertomuksille onnellisia loppuja.

⁹ Metafiktion allegoriat tulkitsen laajoiksi, romaanin merkitystä ohjaaviksi vertauskuviksi. Taustalla on ajatus, miten koko metafiktiivinen teksti on allegoria metafiktiosta (esim. Hallila 2006, 102).

Meretoja (2019, 60–61) hahmottaa metanarratiivisuudelle kaksi ulottuvuutta, eksistentiaalis-eettisen ulottuvuuden sekä funktionaalisen ulottuvuuden. Eksistentiaalis-eettinen ulottuvuus huomioi kertomuksen merkitykset ihmisenä olemiselle ja funktionalistinen ulottuvuus huomioi kertomusten toiminnan ja roolit kulttuureissa (mts. 60–61). Metanarratiivinen tutkimus huomioi kirjallisuuden ja maailman välisen virtauksen. Nämä ulottuvuudet kietoutuvat yhteen tarkastelussani, sillä romaanissa kertomusten merkitykset ihmiselle ja niiden toiminta kulttuurissa on tiiviisti yhdessä. Tulkinnassani metanarratiivisuus korostaa metafiktion elementtejä, mutta metanarratiivisuutta on mahdollista tarkastella myös itsenäisesti.

Tarinallistumisen kommentointi kerronnan tasolla tuo *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin metanarratiivisuuden alueelle. Romaanissa kerronnan suhtautuminen tarinallistumiseen on kriittinen: tarinat vangitsevat ihmiset, latistavat todellisuuden värit mustiksi ja valkoisiksi. Tarinoista muodostuu ihmisen toimintaa ohjaavia malleja, joita noudatetaan kyseenalaistamatta. Metanarratiivisuuden funktionalistinen ulottuvuus pureutuu kertomusten toimintatavoista kulttuurissa (Meretoja 2019, 60). Romaanissa tarinoiden funktioksi nimetään ihmiskokemuksen korostaminen erityisesti tarinallistamisella.

Alkuun sattumanvaraiselta vaikuttavat kerronnan hypähdykset yleiselle, pohtivammalle tasolle ovat tulkinnassani romaanin ektradiegeettinen kerronnan taso. Kirjallisuuden filosofinen pohdinta ja konventioiden tarkastelu tapahtuu romaanissa tällä tasolla. Henkilöhahmot taas ovat kerronnan alemmalla tasolla, mikä korostaa metanarratiivisuutta:

Me kaipaamme lohdullisia ja yksinkertaistavia selityksiä. Siksi me kerromme tarinoita, lievittääksemme pelkoa.

Tässä yksi vaihtoehto: Tuovi nojaa ikkunalasiin. Ulkona kaupunki-ilman hiili- ja rikkiartikkelit sirottavat keinotekoisen valon aavemaiseksi hohteeksi. Ikkunalasi tuntuu kylmältä kylkeä vasten. Hän ei ole kiinnostunut maisemasta vaan siitä, mikä leviää maiseman yllä, siitä, mikä on tyhjä ja humiseva ja täysin välinpitämätön meidän oletettuja saavutuksiamme kohtaan. (SJM 437)

Lainauksen alussa kerronta operoi ektradiegeettisellä kerronnan tasolla monikon kolmannen persoonan muodossa. Se siirtyy kaksoispisteen jälkeen yksikön kolmanteen persoonaan ja fokalisoijaksi asettuu Tuovi. Lainauksesta on nähtävissä, miten *Seksistä ja matematiikasta* -romaanin leikittelee ennen kaikkea oman tarinallisuuden pohdinnalla. Romaani luo samalla pohjat lukutavalle, jossa tarinoiden merkitys on edistysuskon propagandan syöttäminen ja siten ihmisen oman asemansa vahvistaminen. Tämä suuren edistyskertomuksen tarkoituksiksi nimetään ihmisten erottaminen luonnosta, kaikista niistä, jotka ovat hävinneet ihmiselle.

Kerronta sanallistaa suorasti kertomusten merkitystä (Meretoja 2019, 61). Näin romaani huomioi hegemonisten tarinoiden vaarallisuuden, mikä kiinnittyy metanarratiivisuuden eksistentiaalis-eettiseen ulottuvuuteen.

Romaanissa metafiktio ja metanarratiivisuus horjuttavat suurten kertomusten ja totuutena pidettyjen diskurssien asemaa paljastaen niiden rakennetun luonteen. Tämä tapahtuu esittelemällä useampia vaihtoehtoja ja ratkaisuja samanaikaisesti. Mahdollisuus erilaisille narratiiveille samoilla aineksilla taas osoittaa, miten lopulliset johtopäätökset ovat aina rakentumisen tulosta. Tämä ei kuitenkaan postmodernismin tavoin kiellä tarinoiden merkitystä lukijalle. Metamodernismissä kerronta yhdistää intertekstuaaliset ainekset osaksi kerrontaa vahvistaviksi elementeiksi (Huber 2014, 26).

Kanervakotiin liittyen aikaisempia narratiiveja vammaisuudesta tuodaan esille seuraavasti ekstradiegeettisellä tasolla:

”Jos hävitämme asianomaisen yksilön, emme suinkaan poista puutoksen syytä. Tarvitaan yleisempiä sosiaalihygieenisiä toimenpiteitä”, kirjoitti Erkki Saari vuonna 1957 julkaistussa teoksessaan *Sielulliset poikkeavat lapset*. Nykypäivän näkökulmasta teoksen avoin eugeniiikka on vaivaannuttavaa. Haluamme ajatella, että kyse on väliaikaisesta horjahduksesta pois järjen alati etenevältä tieltä, joka viivasuorana halkoo vaaleaa maisemaa. (SJM 427–428)

Ekstradiegeettisellä tasolla romaani kommentoi miten paitsi narratiivit, myös niihin suhtautuminen muuttuu. Tulkintani mukaa romaani asettaa kerronnassa lukijalle pienen ansan, sillä lukija on osallistunut jollakin tavalla vammaisista kertovan diskurssin rakentumiseen. Erikan ja Emilian hahmot ovat molemmat olleet politisoinnin kohteena, kun heidän luonnettaan ja kykeneväisyyttään on analysoitu. Ekstradiegeettinen taso herättelee tarkastelemaan omaa asemaansa ja suhtautumistaan. Postmodernismista tutun, ilkkuvan kertojan sijasta kerronta kannustaa tarkastelemaan kertomuksia rakennettuina tarinoina, mutta myös omaa suhtautumista näihin tarinoihin.

Romaanissa narratiivit vammaisista pitävät yllä rajanvetoa normaalin ja epänormaalin välillä. Tämä tuodaan romaanissa esille asettamalla kertomukset ja suhtautumiset kertomuksiin vastakkain. Huomio kiinnittyy siihen, minkälainen vaikutus tarinoilla on, sillä vielä 1960-luvulla vammaisiin suhtauduttiin varauksella ja vammaiset lapset lähetettiin hoitolaitoksiin. Näin vanhemmat vapautuivat taakasta, jollaisena vammaisen lapsen kasvattamista pidettiin. Narratiivi vammaisista ja suhtautumisesta heihin vei Antin kauas pois kotoa, unohduksiin.

Kertomukset – tai tässä tapauksessa kertomatta jättäminen – vaikuttaa Erikan elämään voimakkaasti. Erikan tietämättömyys paitsi Antista, myös autismikirjosta yleisesti, on ohjannut Erikan elämää kohti yksinäisyyttä. Eksistentiaalis-eettiseltä ulottuvuudelta tarkasteltuna Antin tarina on Erikalle entistä tärkeämpi, sillä se konkretisoi mystisen koirapojan todelliseksi:

Suomalaisessa kansanperinteessä kuolleet voi ilimaantua kottiinsa koiran tai muun eläimen hahamosa. Sitä pietään pahana enteenä.”

Erika kohautti olkaansa.

”Tuntuu vaan et koko ajan tulee vastaan se valkonen”, hän sanoi. ”Sisältä, ulkoa, matematiikasta ja kaikesta mikä liittyy siihen poikaan...” (SJM 402)

Antin hukkuminen ja yöllinen kuolemanjälkeinen mekastaminen hoitokodin pihassa paljastaa koirapojan Antin kuoleman ruumiillistumaksi. Romaanin ekstrapadiegeettisellä kerronnan tasolla kummitukset muuttuvat kirjallisiksi keinoiksi, kun romaania tarkastelee metakirjallisuutena. Kun koirapojalle on selitys, se menettää kiinteytensä ja kasaantuu myös Erikan käsiteltäväksi. Koirapoika muuntuu arvoitukseksi ilman ratkaisua. Romaanin metamodernismi mahdollistaa metafiktion ja metanarratiivisuuden piirteiden taipumisen ohi postmodernismin tiukkojen rajojen.

3.2 Suomalaista kertomisen perinnettä täydentämässä

Väkivallan ja haavoittuvuuden liitto suomalaisessa kulttuurissa on uniikki. Tämän huomioon ottaen tarkastelen *Seksistä ja matematiikasta* -romaania erityisesti suomalaista kulttuuria kommentoivana, jolloin väkivallan kuvaukset ovat merkittävässä osassa. Tarkoitukseni ei ole kehittää uutta suomalaisen metamodernismin kirjallisuuden tai metafiktion typologiaa, sillä en usko sen olevan mahdollista. Jokainen tarina vaatii erilaisen tavan kertoa (Rauma 2022), ja jokainen lukija tulkitsee tarinan omasta kokemusmaailmastaan käsin.

Suomalaista nykykirjallisuutta pidetään yleisesti mannereurooppalaista kirjallisuutta realistisempänä ja kaunokirjallisten aineiden määrää vähäisempänä (Sevänen 2008, 20). Metafiktion filosofinen diskurssi rikkoo romaanin kehystä, mikä yrittää saada lukijan huomioimaan romaanin fiktiivisen luonteen (Hallila 2006, 92). Suomalaiset lukijat taipuvat realismiin ja mimeettisten todellisuuskuvauksen painotukseen, jolloin metafiktion elementit jäävät helposti huomaamatta tai niiden arvostus on vähäistä.

Seksistä ja matematiikasta -romaani liukuu paikoitellen fantasian alueelle. Tämä liukuminen on osa metamodernismia (van den Akker & Vermeulen 2017, 6, 10–11). Koirapojan fantasian kerroksia kuorimalla saa avattua romaaniin lisämerkityksiä ja tulkinnassani se rakentuu Erikan kuolemanpelon allegoriaksi. Metafiktioita pidetään vaikeasti määriteltävänä, sillä se pakenee teoretisointeja ja linjanvetoja (esim. Hallila 2006, 122). Tämä piirre kytkeytyy kuitenkin postmodernismin metafiktioon, sillä metamodernissa metafiktiossa kirjallisuus ei pakene kategorisoinnilta (Huber 2014, 44). Metamodernismin metafiktio ylistää kategorioita ja rajoja käyttäen niitä taidokkaasti konventioiden sääntöjä vuoroin mukaillen ja vuoroin rikkoen (mts. 44). Henkilöhahmot eivät saa varmuutta koirapojan todellisuudesta, ja samanlainen asema syntyy helposti myös lukijalle. Tämän tavoite on mahdollistaa erilaisia lukutapoja, eikä sävy ole opettavainen. Romaanissa kerronta kutsuu lukijaa osaksi merkityksenantoprosesseja fantasian elementtien avulla.

Tulkitsemalla *Seksistä ja matematiikasta* -romaania fantasian elementtejä lainaavaksi, voi koirapojan lukea mythopoeiaa¹⁰ hyödyntävänä. Metamoderni kirjallisuus kutsuu lukijan ja tekijän takaisin osaksi kirjallisuutta niin, että siihen kiinnittyy tekstin itsetietoisuutta korostava kommunikatiivinen ulottuvuus (Huber 2014, 42). Teksti tuo rakentuneisuutensa esille lukijalle, mutta kiusoittelevan sijaan suhde on luottamusta herättävä ja optimismin kannustava (Huber 2014, 42). Romaani kuvailee koiria ja koirien historiaa tarkasti ja lähdetekseen nojaten. Mythopoeia syntyy tulkintani mukaan juuri näiden tasojen liitoskohdassa. Ekstradiegeettisellä tasolla kertoja esittelee koirien roolia ihmisten ja eläinten välissä:

Se on ihmisen ikiaikainen kumppani, josta symbioottinen suhde on hionut melkein kuin yhden meistä, henkilö, joka ymmärtää tunteitamme ja jopa hieman puhetta. Toisaalta se on peto, joka ei osaa hillitä eläimellisyyttään, se on julkea ja pelottava, kilpailee kanssamme samasta ruoasta, saattaa purra... [...] Koira liikkuu ihmisten ja eläinten välimaastossa, ja juuri se tekee siitä meille houkuttelevan ja uhkaavan, halujemme ja pelkojemme metaforan. (SJM 373–374)

Koirat kuvataan ihmisyyden ja eläimellisyyden rajanvetäjiksi. Kerronnan tapa kuvata koiraa yhdeksi ”meistä”, ihmisistä kommentoi väkivaltakeskustelua. Väkivallantekijät – erityisesti seksuaalisuutta loukkaavan väkivallan tekijät – kuvataan usein pedoiksi. Yhtä lailla keskustelua värittää itsehillinnän puute, miten tekijät (usein miehet) eivät voi hillitä itseään esimerkiksi

¹⁰ Mythopoeia on kirjaimellisesti mytologian luomista (The Oxford Essential Dictionary of Foreign Terms in English 1999). Kirjallisuuden mythopoeettinen ulottuvuus syntyy, kun narratiivinen käänne kohti mythopoeettista ulottuvuutta korostaa kulttuuristen kertomusten suhteellisuutta ja kertomusten tärkeyttä ihmisyydelle (Meretoja 2014, 124, 209).

provosoivan vaatetuksen vuoksi. Kerronnan tapa inhimillistää koirat ”henkilöiksi” lisää tätä yhtenäisyyttä. Rajanveto ihmisen ja eläimen välille luodaan häilyväksi.

Tämän yhteyden lisäksi romaanissa koirien roolin ja merkityksen kerrotaan vaihtelevan henkilöahmosta riippuen. Antiikissa koirat nähtiin luottamusta osoittavina, mikä ohjaa myös Emilian käsitystä. Emilialle koirat ovat rakkaita pelottavasta koirapojasta huolimatta: ”Mut sähän tykkää koirista, Erika sanoi, ja Emilia sanoi, että joo ja meidän koirat on erilaisia, kilttejä ja rakastaa meitä.” (SJM 42) Erika ei suhtaudu koiriin yhtä suurella intensiteetillä, eikä koirat suhtaudu Erikaan samalla rakkaudella kuin Emiliaan.

Kerronnan mukaan myöhemmin keskiajalla koirat kuvattiin ihmisten eläimellisyyden ilmentymänä, ja Erikan suhtautumisen koiriin voi tulkita nojaavan tähän narratiiviin:

Kummalliset variaatiot karhukoiraa, corgia, läikkiä, läähätystä ja kápälien rapinaa täyttivät Erikan kodin Savitiellä. Ne lisääntyivät kontrolloimattomasti, niistä tuli toinen toistaan sukurutsaisempia ja himokkaampia, aina joku nylkyttämässä jalkaa tai hinkkaamassa itseään sohvatyynyyn. (SJM 39–40)

Näin koirille syntyy eräänlainen mytologia, syntytarina. Kertomuksellisuutta korostaen koirille syntyy kaksi erilaista mytologiaa, kaksi tapaa lähestyä tuota ilmiötä ihmisen ja eläimen välillä. Koirapoika muistuttaa Erikaa ruumiillisuudesta ja kuolemasta, luonnollisista asioista, jotka Erika haluaa kieltää ja piilottaa. Ekstradiegeettisellä tasolla koirien halut ja kontrollinpuute kiinnittyvät väkivaltaan, siihen miten ihminen väkivaltaa tehdessään kulkee tuon inhimillisen ja eläimellisen rajan yli.

Koirapoika kiinnittyy oleellisesti Erikan ruumiillisuuteen, joka muistuttaa hahmoa kuolevaisuudesta. Koirapojan löyhkän kerrotaan vaivanneen Erikaa jo teini-ikästä lähtien, eli silloin kun Erika ymmärtää olevansa itsekkin ihminen ja siten kuolevainen: ”Useimmilla hänen luokkalaisillaan tytöillä oli jo rinnat, mutta jotenkin Erika ei ollut ajatellut sen koskevan itseään” (SJM 56). Aikaisemmin Erika oli kuullut jatkuvasti olevansa kuin kone, pieni robotti tai taskulaskin. Vasta kun biologia näkyi ja tuntui konkreettisesti, Erikan oli pakko hyväksyä olevansa lihaa ja verta kuten muutkin ihmiset. Tämän seurauksena Erikan murrosiän alun kerrotaan kuvottavan häntä:

Hänen vartalonsa kuvotti häntä, se tuntui turpoavan ja kuplivan kuin mikä tahansa pilaantuva ja riittävästi nestettä sisältävä orgaaninen aines. Hänestä tulisi muodoton, pelkkää kaameaa lihaisaa mössöä, hän ajatteli ja yritti uppoutua kaikin voimin matematiikkaan. (SJM 53)

Erika yrittää hukuttaa pelon matematiikkaan. Kun Tomin hyökkäyksen seurauksena Erika tippuu portaat alas, hän joutuu kasvokkain oman ruumiillisuutensa ja siten kuolevaisuutensa kanssa. Kipeä käsi ja murtuneet kylkiluut muistuttavat Erikaa tuskallisesti siitä, että hän on elossa. Erikan vuosien uppoutuminen matematiikkaan ei poistanut kuolemanpelkoa eikä Erikan ruumiillisuutta.

Koirapojan hahmo antaa monta tulkinnallista kehystä, ja tämä vaihtoehtojen laajuus kytkeytyy metamodernismin liukuvuuteen (van den Akker & Vermeulen 2017, 10–11). Koirapoika liukuu allegoriasta hallusinaatioksi. Tällainen liukuminen erilaisten merkitysten välillä kytkeytyy metamodernismin mahdollistamaan jaksottomuuden kieltäytymiseen. Koirapoika kirjallisena elementtinä ei ole suljettu yhteen merkitykseen, vaan sen on mahdollista muuttaa muotoaan myös symbolisesti. Tämä luo koirapojan tulkintaan hankaluutta, jolloin elementin moniulotteisuus jää helposti tarkastelematta.

Hankalien aiheiden sivuuttaminen tapahtuu myös väkivallalle, joka on suomalaisessa kulttuurissa näkyvästi piilossa (Ronkainen & Näre 2008, 7). Väkivalta on esillä mediassa jatkuvasti, mutta sen merkityksellisyys on kielletty (mts. 7–8). Koirapoikaa voi pitää myyttisenä olentona, sen olemassaolon voi kutistaa Emilian hallusinaatioksi ja Erikaan tarttuneeksi peloksi. Samalla tavalla suomalaisessa kulttuurissa väkivallan prosesseja ja sen aiheuttamaa tuskaa ei haluta tunnistaa, vaan sen synkät värit piilotetaan (mts. 8). Suomalaisen kulttuurin ja väkivallan liitto onkin erityinen, sillä siihen kytkeytyy haavoittuvuuden kieltäminen viimeiseen asti (mts. 9). Tilannetta leimaa ankaruus ja armottomuus, joka näkyy väkivallan uhrien syyllistämisenä ja väkivallan merkitysten kieltämisenä (mts. 9–10). Väkivalta saa suomalaisessa kulttuurissa lähes myyttisen roolin, jossa se seuraa ääreisnäkökentän laidassa arkisissa toimissa. Se ryöpsähtää esille performatiivisen väkivallan yhteydessä ja tuijottaa hetken silmiin, mutta ajan kuluessa se haalistuu ikäväksi tahraksi.

Kertomisen traditio on siirtynyt suurten, kansakuntaa yhdistävistä kertomuksista kohti yksilöiden tarinoita (Kirstinä & Turunen 2013, 47). Näissä tarinoissa annetaan ääni myös heille, jotka eivät väkivallan alla ole kestäneet. Väkivallan lukuisista ilmenemismuodoistaan huolimatta se sivuutetaan suomalaisessa yhteiskunnassa lähes täysin. Tutkimus väkivallasta ei ole johtanut väkivallan vähentymiseen, vaan ennemminkin syyttömyyden todisteluun ja keskusteluun miten väkivallasta tulisi puhua (Ronkainen & Näre 35–36). Tämä osaltaan selittää myös sen, miksi väkivaltaa kuvataan niin paljon taiteessa ja miksi väkivallasta kertovia teoksia

ilmestyy jatkuvasti lisää. Näiden teosten väkivalta sivuutetaan tai normitetaan pysähtymättä sen äärelle. Väkivaltaa kokeneet saavat äänen, mutta ääniä ei kuunnella.

3.3 Kummituksia menneestä

Kummitukset ja kuolema ovat yleisiä metaforia metafiktion ja postmodernismin yhteydessä. Metamodernismin tyyliuunta nähdään postmodernismin kuolemana, jota on odotettu postmodernismin alusta asti (Huber 2014, 2). Väitöskirjassaan Mika Hallila nimeää metafiktiossa esiintyvät taustakaiut aaveiksi. Tämä viittaa postmodernismin tapaan kieltää kaikki teoksen ulkopuolinen, mukaan lukien traditio, kirjailijat ja muut teokset. Metafiktiossa nämä muut äänet ovat mahdollisia, joskin ne ovat häilyviä ja haaleita taustaääniä, aaveita. (mts. 86–88.)

Erikan kerrotaan pohtivan omaa olevaisuuttaan ja olemattomuuttaan useampaan otteeseen:

Kummitus, Erika ajatteli tarkistaessaan kolmannen kerran, että ulko-ovi oli lukossa ja varmuusketju kiinni. Ehkä hän oli sellainen myös itse. Juuttunut välitilaan, ei elävä tai kuollut, ei taivaassa eikä helvetissä, ei unessa eikä aivan hereillä. [...] Ehkä oikea Erika oli jäänyt sinne, berliiniläiselle porrastasanteelle katselemaan, miten joku muu riuhtoo itseään Tomin otteesta ja astui harha-askeleella alas. (SJM 158–159)

Kummitukseksi-tulemisen kerrotaan olevan väkivallasta johtuvaa, sillä se alkaa Tomin hyökkäyksen jälkeen. Erika kuvaa itsensä vääräksi Erikaksi, josta Oikea Erika on irronnut väkivallan seurauksena. Erikasta jakautuu kaksi, toinen vaivoin elossa pysyvä ja paikoilleen pysähtynyt, toinen vapaa kulkemaan ja karkaamaan. Erika kuvataan olevan juuri se osa minuudesta, jossa trauma elää. Oikea Erika, eli traumasta vapaa Erika on jossain muualla.

Trauma on värittänyt Erikan arjen ja esimerkiksi hahmon iltarutiinit ovat muuttuneet Tomin hyökkäyksen jälkeen ja arkiseen nukkumaanmenoon on lisääntynyt tarkistuksia ja pelkoa. Trauma tulkintani mukaan myös vie tilaa Erikalta, vallaten alaa ajatuksilta. Tämä valtaus näkyy valkoisuutena, josta muotoutuu allegoria Erikan traumatisoitumiselle. Synesthesian ansiosta Erikalla on ollut aina mukana värikkäät numerot. Hän ei ole aiemmin elänyt ilman matemaattisten värien pyörrettä: ”Tämä oli uutta. Tämä haaleus mitä tuli matematiikkaan” (SJM 156). Värien katoaminen vahvistaa tunnetta välitilasta ja ontoudesta. Lapsuudesta asti ilonlähteenä toiminut matematiikka on hiipunut pois ja jättänyt haaleuden. Hyökkäyksen aiheuttama trauma puskee kaiken muun kuin akuutin selviytymisen pois Erikan mielestä,

jättäen jäljelle ainoastaan valkoisuutta. Tomin lähettämien kirjeiden kerrotaan pahentavat valkoisuutta tyhjentäen Erikan mielestä kaiken. Kun Erika yrittää itsemurhaa, on valkoisuus sielläkin läsnä. Helsingin edustalla on sankka lumipyry, josta Erika erottaa vain koiran hahmon. Tuo koiran hahmo, sen kamala haju allegoriana kuolemanpelolle vahvistaa värien katoamista. Erikan kokemus siitä, että hän on kummitus, tuntuu siis hyvin kuvaavalta.

Ekstradiegeettisellä tasolla kerrotaan, että: ”[K]ummituksia on olemassa, turha kiistää” (SJM 151). Kummitukset kuvataan kuolleiden sieluiksi, jotka eivät ole saaneet rauhaa ja odottavat jotain ”muuta helpotusta” (SJM 151). Kerronta vastaa pohdintaan kummituksista ja niiden olemassaolosta, mahdollistaen Erikan kummituksena-olemisen. Tällä keinolla *Seksistä ja matematiikasta* -romaani houkuttelee lukijaa kohti fantasiaa. Romaani kutsuu lukijaa tarkastelemaan tarinaa eri näkökulmasta ja erilaisin lasein, pois realistisesta lukutavasta kohti mahdollisuuksien lukutapaa. Lukijalla on mahdollisuus valita tarinalinja ja muuttaa tätä valintaansa, tarkastella sitä kriittisesti ja löytää uudenlaisia polkuja kohti loppua.

Erikan yksiulotteisuuden, tai ulottumattomuuden, voi tulkita myös kertomuksellisuuden kommentoinniksi. Erika kokee kirjallisena hahmona olevansa typistetty. Tällainen tila asettaa lukijalle aktiivisen roolin: luetaanko Erikan hahmo litteänä ja vailla ulottuvuutta? Romaani mahdollistaa lukutavan, jossa Erikan hahmo luetaan ainoastaan naiseuden tai vammaisuuden representaationa. Kirjallisuudessa vammaisten kuvaukset usein saavat vain symbolisen roolin ja merkityksenannon, kuten Anne Nyqvist (2010, 50) on tutkimuksessaan osoittanut. Tällainen lukeminen on jääne menneisyydestä, kummitus itsessään.

Hallila tulkitsee erityisesti metafiktion suhteen traditioon ambivalenttina, sillä metafiktio samalla tuhoaa perinnettä, mutta vahvistaa ja rakentaa sitä uudelleen (2006, 83). Hallila nimeää perinnesuhteen olevan olemassa, vaikka postmodernismia ei olisi (mts. 88). Tämän perusteella uskallan lukea Erikan hahmon postmodernismin metafiktion perinteen mukaisesti laajaksi allegoriaksi koko romaanille. Metamodernismin ja maailman paluun mahdollistaman esitän, että Erikan kummituksena oleminen toimii allegoriana koko suomalaiselle kirjalliselle perinteelle mitä väkivaltaan tulee. *Seksistä ja matematiikasta* -romaanista muotoutuu tulkintani mukaan allegoria myös postmodernismille, ja erityisesti sen ankaruudelle. Ilmiötä ovat teoretisoineet Suvi Ronkainen ja Sari Näre (2008, 11), joiden mukaan postmoderni ankaruus muuttaa ihmisten välisyyden ongelmalliseksi. Haavoittuvuus ja ihmistenvälisyys muuttuu ongelmalliseksi, kun toimintaa ohjaa itsenäisyys ja pärjääminen (mts. 11). Pärjäämisen pakko, tarve itsenäisyyteen ja haavoittuvuuden kieltäminen viimeiseen asti ovat asioita, joita romaanin

henkilöhahmojen tasolla tapahtuu. Ekstradiegeettinen taso kommentoi tätä, kritisoiden omaksuttua kehitystarinaa ja edistysvaatimusta. Uusrealismin ansiosta tämä ei jää ainoastaan kirjallisuuden tasolle, vaan laajenee kohti suomalaista yhteiskuntaa ja rakenteita, jotka yhtä lailla piilottavat väkivallan.

Kummituksina voi myös lukea Erikan hahmon perinteisesti länsimaisuuteen kuuluvina nähdyt piirteet, kuten pärjäämisen eetoksen malliesimerkkinä toimiminen, äärimmäinen rationalismi ja muiden, tavanomaisesti maskuliinisuuteen liittyvien arvojen korostaminen sekä ihmisen korostaminen muiden eliöiden yläpuolelle. Pärjäämisen eetos on erityisesti suomalainen kansantauti, jossa muista riippumattomuus ja absoluuttinen itsenäisyys nähdään tavoiteltavina asioina (Ronkainen & Näre 2008, 12). Pärjäämisen eetoksen juuret ovat sota-ajassa ja puhumattomuuden kulttuurissa, jonka perintönä suomalainen kulttuuri kasvattaa sisukkaita, yksin pärjääviä ja välttelevän kiintymyssuhteen omaavia kansalaisia (mt.). Erikan hahmo on haavoittuvuuden kieltävänä, sisukas yksinselviytyjä. Erika ei kerro paluustaan Suomeen kenellekään muulle kuin Annukalle. Erika pyrkii pärjäämään ja selviytymään yksin ja avunpyyntö ei ole hahmolle vaihtoehto. Tämä on osin seurausta Erikan lapsuudessa kokemasta väkivallasta. Erikan hahmon kulkeutuminen ojasta allikkoon kommentoi, miten pärjäämisen eetoksen noudattaminen ei välttämättä ole paras tapa toimia.

Nämä tavat ja piirteet ovat edelleen voimissaan, mutta romaanissa niiden rooli muuntuu. Ne kytkeytyvät Erikaan, jonka pinnalla piirteet johtavat kohti realismin tyylille ominaista tuhoa. Tästä syystä luenkin, että Erikan korostamat perinteisiksi luettavat toimintamallit ja tavat nähdä maailma saa aseman uuden ja vanhan maailman välissä. Erikan hahmosta muodostuu kummitus, välitilallinen: Erika noudattaa alkuun tuttuja keinoja toimia ja hallita elämäänsä. Kun nämä eivät toimi, Erika opettelee Annukan ja Tuovin avustuksella uudenlaisia tapoja toimia ja rakentaa omaa tarinaa. Erikan hahmo vapautuu välitilasta, jossa vanhat keinot eivät vielä tänäkään päivänä ratkaise tuttuja ongelmia.

Hallilan (2006, 102) mukaan allegoria on vähiten kiinnostava kerronnan strategia metafiktiassa. Allegoriat eivät puhu todellisuudesta suoraan ja kieltäytyvät esittämästä sitä (mts. 102). Tämä kytkeytyy postmodernismin metafiktion, kun taas metamodernismissä viittaussuhde palautuu kirjailijan ja lukijan paluun myötä. Tästä syystä en voi allekirjoittaa Hallilan väitettä, sillä *Seksistä ja matematiikasta* romaanin allegoriat avaavat uusia kerronnallisia tasoja ja romaanin allegoriat purkavat merkityksiä ohi romaanin todellisuuden.

Lukutavassani Erikan tarinasta voi lukea allegoriana suomalaisille: suomalaiset ovat jumissa kärsimyksen eetoksen ja puhumattomuuden kulttuurin ristitulella. Haavoittuvuuden kieltäminen kiinnittää tämän sisukkaan selviytyjäkansan tiukemmin traumaan, joka aiheuttaa puhumattomuuden. Romaani kutsuukin värittämään totutun, monotonisen kertomuksen uusin värein metamodernismin mahdollistavan lukutavan kanssa.

4 Haavoittuvuus väkivallan merkitysten muuttajana

Analyysissa olen sivunnut Erikan sukupuolta ja vammaisuutta pintapuolisesti. Seuraavaksi esittelen, miten haavoittuvuus kerrostuu romaanissa ja miten haavoittuvuuden hyväksyminen muuttaa Erikan tarinaa. Haavoittuvuuden käsitteen voi ymmärtää kahdella tavalla: käsitteellisenä tai poliittisena. Keskityn pääasiassa käsitteellisyyteen. Näin haavoittuvuus on kaikkia ihmisiä yhdistävää ja aktiivista olemista. Kun haavoittuvuus mielletään kaikki ihmisiä yhdistäväksi, kerrostuvaksi piirteeksi, osallistuu käsite hajottamaan epätasa-arvoa eri ruumiiden välillä (Koivunen et al. 2018, 5).

Haavoittuvuuden käsite problematisoi normaaliutta ja normalisoituja, tuottavia ja väkivaltaisia rakenteita. Haavoittuvaiseksi nimeäminen ei lisää haavoittuvuutta, vain se kiinnittää huomion ryhmän tai yksilön erityisiin piirteisiin, jotka altistavat haavoittuvuudelle. Haavoittuvuus on siis tuottavaa ja samalla poliittisesti tuotettua (Koivunen et al. 2018, 6). Haavoittuvuuden ytimessä on ajatus siitä, ettei ole ei-haavoittuvaisia ruumiita (mts. 11). Haavoittuvuus purkaa vammaisiin ruumiisiin liitettyä heikkoutta kritisoidulla autonomian ja pystyvyyden hegemonista asemaa (mts. 9). Tutkielmani kannalta erityisen suurta huomiota kiinnitän vammaisuuden teoretisointiin haavoittuvuuden käsitteen avulla.

4.1 Sukupuoli ja vammaisuus kerrostuvina piirteinä

En tarkastele haavoittuvuutta sen perinteiseksi nähdyssä merkityksessä tai noudata totuttuja narratiiveja esimerkiksi muita haavoittuvaisemmassa asemassa olevista ihmisryhmistä. Erilaiset yksilöt ovat kuitenkin eri tavoin alttiita haavoittuvuudelle intersektionaalisen kerrostumisen vuoksi. Tällaisia altistavia tekijöitä ovat tarkastelutavassani esimerkiksi sukupuoli, etnisyys ja vammaisuus. Erikan kohdalla sukupuoli ja vammaisuus kerrostuvat autismitieteen seurauksena lisäten alttiutta haavoittuvuudelle.

Sukupuolta tarkasteltaessa on syytä olettaa, että on jotakin sukupuoleen palautettavia asioita. Tällainen lähestymistapa on nimeltään strateginen essentialismi (mm. Butler 1990/2008, 68; Hyttinen 2012, 21–22). Strateginen essentialismi luo tilanteen, jossa voidaan olettaa olevan kategoriat miehet ja naiset, jotta niistä puhuminen on mahdollista.

Romaani alkaa Erikan työmatkalta, jolloin ”[E]nsilumi ja kuukautiset tulivat molemmat etuajassa” (SJM 11). Tällä tavoin Erika nimetään heti romaanin alussa biologiseksi naiseksi.

Lukijalle syntyy tiettyjä oletuksia ja odotuksia Erikan hahmosta sekä naiselle mahdollisista asioista romaanissa. Kulttuurin eri kuvastot ohjaavat tulkintaa siitä (Paasonen 2010, 40) millainen hahmo voi olla, jos hänellä on kuukautiset. Erikan kuvaaminen menstruoivana naisena siis luo jo oletuksia hahmosta, kun naisellisuuteen liitetty kuukautiset rakentavat Erikasta haavoittuvaisempaa, kuin mieshahmo olisi. Yksittäisistä kirjallisista hahmoista kulttuuri voi ohjata lukijaa kohti tietynlaista tulkintaa. Erikan hahmon lukee helposti naiseksi ja muut piirteet voivat kadota merkityksettömyyden massaan. En väitä, että Erikan autismikirjo olisi taitavasti tekstin kerroksiin piilotettua, mutta päällimmäiseksi lukuohjeksi Erikasta nousee hänen sukupuolensa. Kirjallisuudentutkijoilla onkin erityinen paikka lukea hahmoja läheltä, jolloin eri piirteet nousevat taustalta esille.

Toinen vihje Erikan sukupuolesta on hänen nimensä. Erika viittaa naiseen, eikä Erika kyseenalaista sukupuoli-identiteettiään tai huomioi nimeänsä mitenkään erityisellä tavalla (toisin kuin Tuovi, jonka oikeus uuteen nimeen viedään siskon toimesta). Joissakin piireissä ajatellaan nimen olevan enne (lat. *nomen est omen*). Etunimeä voi pitää ihmisen merkityksenantajana, sillä nimen voi nähdä ”ilmentävän kantajaansa” (Vilkuna et al. 1988, 8). Erikan nimi juontuu nimen Eerik sisarmuodosta ja sen ”merkitys on ’yksin tai (aina) hallitseva’, jälkiosa on ruotsin sana *vik* ’valtakunta’, muinaissaksan hallintoalue” (mts. 49, 56, kurssiivi alkuperäinen). Kuten jo metafiktion yhteydessä esitin, romaanin fantastiset ainekset leikittelevät romaanin maailman mahdollisten tilanteiden kanssa. Erikasta rakennetaan nimen tasolla sisukasta selviytyjää, puolustusasemissa olevaa yksinäistä sutta.

Sukupuolten lakien mukaan naisena on mahdollista joutua seksuaalisuutta loukkaavan väkivallan teon kohteeksi. Ann. J. Cahill on luonut teoreettisen termin raiskattavissa oleva (engl. *rapable*), jonka avulla tätä nais erityistä haavoittuvuutta voi tarkastella. Raiskattavissa olemisella viitataan naisen representaatioon ja representaatiojärjestelmään kiinnittyvään oletukseen naisista passiivisina, alistuvina ja heikkoina (ks. myös Paasonen 2010). Nämä piirteet mahdollistavat seksuaalisuutta loukkaavan väkivallan kohteeksi joutumisen. Useille feministisille tutkijoille raiskaus on malliesimerkki patriarkatin äärimmäisestä voiman epätasapainosta (esim. Cahill 2001, 1). Siinä konkretisoituvat niin yksilöiden toiminta kuin yhteiskunnan rakenteet, jotka mahdollistavat sukupuolistuneen väkivallan.

Samalla linjalla on Suvi Ronkainen (2002, 214) esittäessään, että väkivalta on *uhriuttavaa*, eli se ei poista kokijan aktiivista toimijuutta. Väkivallan kokija ei ole ainoastaan uhri, mutta väkivallalla on voima uhriuttaa kokija. Tilaa jää myös muunlaisille kokemuksille väkivallasta.

Näin hahmotetussa väkivallassa huomioi kiinnittyä siihen, miten sukupuolistunut väkivalta on väkivaltaa eikä seksuaalista, jolloin raiskauksen seksuaalisuus on väkivaltaista (myös Ronkainen 2008: Ronkainen 2017). Raiskaus rakentuu ruumiilliseksi kokemukseksi, joka huomioi sukupuolittuneet ja hierarkkiset arvonmuodostukset (Cahill 2001, 8). Tähän rakennelmaan nojaan, kun puran väkivallan merkityksiä haavoittuvuuden avulla.

Seksuaalisuutta loukkaava väkivalta toisintaa aina rakenteita ja vahvistaa niitä lujittaen patriarkaattia. Erika on raiskattavissa, koska yhteiskunta on luonut tilan, missä se on mahdollista. Sanaan 'raiskattavissa' kiinnittyä tässä kohdassa tuplamerkitys: Erika on raiskattavissa ja Erika pitää raiskata, jotta Tomin itselleen luoma asema Erikaan säilyy ja pitää yllä Tomin ylivaltaa, ja siten miesten ylivaltaa. Valtarakenteet mahdollistavat ja ylläpitävät tätä asetelmaa, jolloin objektisoivat teot ovat mahdollisia ja helposti tekijän näkökulmasta vaadittujakin.

Alun perin Tom yrittää saada Erikan kuuntelemaan ja turvautuu väkivaltaan. Tämä väkivalta johtaa väkivallan kierteseen, jossa väkivaltaiset teot seuraavat toisiaan. Lopulta Tomin on pakko lopettaa tilanne tappamalla kaikki osalliset, sillä vain siten Tom voi palauttaa valta-asetelman ja oman asemansa subjektina. Tämä osoittaa, miten seksuaalisuutta loukkaava väkivalta ei ole henkilökohtaista, vaan se kytkeytyy aina yhteiskuntaan ja vallitseviin valtarakenteisiin. Ilman patriarkaatin pakkoa Tomin ei tarvitsisi osoittaa ylemmyyttään Erikaa kohtaan.

Sukupuolen lisäksi Erikan hahmon haavoittuvuutta lisää vammaisuus. Erikan autismikirjo jää tulkinnassani sukupuolen varjoon, eikä romaanin muut henkilöahmot Annukkaa ja lopulta Emiliaa lukuun ottamatta tunnista Erikan poikkeavuutta johtuvaksi mahdollisesta kehityshäiriöstä. Erikan autismikirjon tuoma haavoittuvuus on täysin erilaista kuin esimerkiksi kehitysvammaisen Emilian haavoittuvuus. Erika elää itsenäistä elämää, kun Emilian itsenäisyys rajoittuu vanhempien ja hoitokodin holhouksen alle. Haavoittuvuuden tunnistamisella on suuri merkitys haavoittuvuuden kerrostumisen kannalta.

Autismikirjoa voi pitää yhtenä tapana häiritä maailmankuvaa, jossa ihmiset jaetaan karkeasti vammaisiin ja vammattomiin (Murray 2008, 1). Siitä huolimatta vammaisuus nähdään yhtenä erityisesti haavoittuvuutta lisäävänä tekijänä. Vammaisuutta on olemassa monenlaista: eri kestoisia vammoja, laajuudeltaan eroavia muotoja sekä syntymekanismeiltaan toisistaan poikkeavaa vammaisuutta. Erilaiset vammaisuuden muodot muuntuvat tutkielmassani erilaisiksi haavoittuvuuden kerrostumiksi.

Erikan autismikirjon piirteet näkyvät jo lapsuudessa, kun erittäin vihulaisen angiinan jälkeen Erika lakkaa puhumasta nelivuotiaana: ”Ja sanat, etenkin ne olivat liikaa. Kun hän yritti puhua, hän tunsi, kuinka jokin tahmea kerääntyi hänen nieluunsa, yritti liimata sen umpeen” (SJM 35). Erika saa puhekykynsä pian takaisin, mutta vanhemmat ovat jo huomanneet Erikan hitaan kehittymisen: ”Se [Emilia] on alkanut liikkuaikin paljon aikaisemmin kun Erika, äiti sanoi” (SJM 38).

Kehityksen kerrotaan jatkuvan hitaasti, kun Erikan murrosiässä äiti kommentoi kuinka Erika ”on vaan aika hitaasti kehittynyt” (SJM 57). Viivästynyt puheenkehitys on yksi autismikirjon varhaisia piirteitä (Socada 2020). Autismikirjon lapset oppivat puhumaan hitaasti, puheen kehitys voi hidastua tai opitut taidot voivat jopa hävitä (Socada 2020). Muita autismikirjoon viittaavia piirteitä ovat vaikeudet sosiaalisissa tilanteissa, synestesia, (matemaattinen) erityislahjakkuus ja tarve äärimmäisen strukturoituun arkeen.

Kun Erikalle lapsena selviää Emilian älykkyysosamäärä, joka on yksi peruste Emilian kehitysvammaisuudelle, Erika kokee tämän epäreiluna: ”Miksei kukaan halunnut mitata hänen älykkyytään? Erika ajatteli. Miksi äiti ja isä eivät olleet ikinä kiinnostuneita hänestä?” (SJM 67). Lapset, jotka ovat pystyviä tai erityisen itsenäisiä saattavat usein jäädä vaille vanhempien huomiota. Erikan kohdalla autismikirjosta johtuva vaikeus lukea ihmisiä hankaloittaa tilannetta entisestään, sillä hän ei saa vanhemmiltaan tarvitsemaansa tukea ja kannustusta eikä osaa autismikirjon aiheuttaman sosiaalisen kanssakäymisen vaikeuden vuoksi pyytää tai vaatia sitä.

Emilian hahmo on kuin vastakohta Erikalle. Erika kuvailee Emilian pehmeäksi, kauniiksi ja aina suosittumaksi. Erikan vaikeus ottaa kontaktia muihin näkyy myös kontrastina Emilian sosiaaliseen lahjakkuuteen: ”Sitten kaikki istuivat olohuoneessa, Emilia äidin sylissä, Erika olisi halunnut myös, muttei tiennyt miten pääsisi” (SJM 38). Asetelma jatkuu läpi nuoruuden ja on voimissaan vielä aikuisuudessa: ”Näin se aina meni, Erika ajatteli, kaikki pitivät enemmän Emiliasta, saattoi olla, ettei tämän jutuissa ollut paljonkaan järkeä, mutta ainakin tämä osasi puhua” (SJM 449). Tätä sisarusten vastakkainasettelua ei helpota perhe, jossa tytöt asetetaan erilaiseen asemaan. Erikan äiti on valmis puolustamaan Emiliaa pienestäkin eripurasta. Asetelmasta muotoutuu lopulta niin normaali, ettei Erika ymmärrä sen kummallisuutta.

Erikan tarinaa leikkaa häpeän tunteet, jotka luen sisarusten vertailusta johtuvaksi sekä jatkuvasta toiseuttamisesta johtuvaksi. Erikan häpeän kerrotaan usein kiinnittyvän Emiliaan: ”Erikasta Emilian maailma pidennettyine oppivelvollisuuksineen kuulosti ikävältä, se herätti hänen pahan omatuntonsa” (SJM 117). Asetelma sisarusten välillä ei helpota, vaikka Erika

muuttaa opiskelemaan. Häpeä ei kuitenkaan ole ainoastaan negatiivinen tunne (Kainulainen & Parenté-Čapková 2011/2021, 15). Häpeän tunne vaatii välittämistä muista ihmisistä ja halua kuulua joukkoon (mts. 8–9). Erikan kokema häpeä kiinnittää hänet osaksi perhettään. Erika ei pidä tästä yhteydestä, jonka vuoksi pakenee maailmalle. Erikan hahmo ei halua hyväksyä häpeän tunteita osaksi itseään vaan kieltää ne.

Romaanissa Erikan tarpeet jäävät Emilian tarpeiden varjoon, eikä äiti tai isä kiinnitä Erikan lahjakkuuteen tai heikkouksiin huomiota:

Todistukset muuttuivat monotoniseksi riviksi kympejä. Erikaa ärsytti, kun hänen vanhempansa eivät tuntuneet edes huomaavan, Isä ja äiti vilkaisivat hänen kokeitaan ja todistuksiaan ja sanoivat 'hienoa' samalla epämääräisellä äänellä, jolla kehuivat Emilian nukkaista huovutustyötä. (SJM 45)

Erikan laiminlyönti johtaa hiljalleen katkeruuteen, jota Erikan kerrotaan kohdistavan pääasiassa Emiliaan. Nimi Emilia juontaa juurensa muinaisroomalaisesta nimestä "Aemilius", joka tarkoittaa sananmukaisena käännöksenä kilpailijaa (Vilkuna et al. 1988, 49, 54: Lewis & Charles 1879, 14). Tässäkin tapauksessa nimi on enne, ja Erika kokee jäävänsä kehitysvammaisen pikkusiskonsa varjoon, huikeasta älykkyydestään ja koulumenestyksestään huolimatta. Emilia rakentuu kilpailijaksi Erikan yksinvaltiudelle. Tulkintani mukaan tämä kilpailu syntyy jo sisarusten lapsuudesta, ja Erikan kyvyttömyys kuvitella muunlaista asetelmaa aiheuttaa asetelman säilymisen aikuisuuteen asti.

Haasteet sosiaalisissa tilanteissa värittävät Erikan nuoruutta myös koulumaailmassa: "Hänestä se kaikki vaikutti hämäräperäiseltä ja sekavalta, sanavalinnat ja tapa, jolla tietyt ihmiset ryhmittäytyivät keskenään ja tietyt eivät voineet sietää toisiaan" (SJM 53–54). Varsinkin murrosikä vaikeuttaa Erikan navigoimista sosiaalisissa tilanteissa, sillä ikätovereiden käytös muuttuu aikuistumisen myötä. Kun tutut toimintamallit ovat poissa, Erika kokee olevansa hukassa ja yksin. Tueksi ja turvaksi Erikalle muuntuu matematiikka. Erika löytää matematiikan ilon samalla kun hän menettää puhekykynsä:

Kun hän lakkasi puhumasta, esineet menettivät kiinteytensä; Erika tuli tietoisemmaksi muodoista, sävyistä, valon heijastumista. Samalla luvut kaareutuivat hänen päässään kolmiulotteiselle kartalle, ensin alhaalta ylös, kymmenestä eteenpäin vasemmalta oikealle, sitten pois päin hänestä itsestään ja sadan jälkeen taas oikealle. Mitä pidemmälle hän laski, sitä enemmän niitä tuli, jokin laajeni valtavaa vauhtia. (SJM 36)

Synestesia kiinnittyy Erikan lahjakkuuteen ja vahvistaa sitä. Erika ei ainoastaan hahmota matematiikkaa äärimmäisen luovasti, vaan numeroihin kiinnittyneet värit auttavat

hahmottamaan numeroiden massoja ja erottamaan ne toisistaan. Nelivuotiaana Erika osaa jo laskea kertotauluja, ja siitä lähtien hänen matemaattinen lahjakkuutensa lisääntyy. Vielä yliopistossa Erika kokee olevansa erikoinen, huomattavasti muita lahjakkaampi. Matemaattinen osaaminen ja äärimmäiseen logiikkaan nojaaminen muokkaavat Erikan maailmankuvaa äärimmäisen rationaaliseksi. Lopulta Erika ei usko muuhun kuin omaan järkeensä, sillä vain sen hän voi todistaa oikeaksi. Matematiikasta muotoutuu Erikalle ura, jolla hän loistaa. Erika ei tarvitse mitään muuta kuin rauhaa, hiljaisuutta ja matematiikkansa.

Rakenteet, jotka eivät tunnista erityistä haavoittuvuutta altistavat vielä enemmän haavoittumiselle. Erika jää ilman tukea ja suojaa ja oppii pärjäämään yksin. Erika ei saa sanoja tai selityksiä sille, miksi hänet nähdään niin erilaisena ja miksi hän ei sovi joukkoon. Erika haluaisi ennen kaikkea kuulua joukkoon, mutta tämä halu satuttaa, jonka vuoksi Erika kieltää sen ja korvaa halun matematiikalla. Erikan yksinäisyys on ambivalenttia, joka purkautuu vasta Tomin väkivaltaisen iskun jälkeen.

4.2 Hypermaskuliininen autismitkirjo kategorioiden häiritsijänä

Erikan hahmon sukupuolisuuden ja vammaisuuden tarkastelussa on tärkeää huomioida representaatioiden tulkintaan vaikuttavat merkityksenannot kulttuurissa. Haavoittuvuutta tarkasteltaessa merkittävä tekijä on autismitkirjoon kiinnittyvä maskuliinisuus. Autismitkirjoon kiinnittyvää maskuliinisuutta ei käsittääkseni ole humanistissa tieteissä tutkittu, vaikka autismitkirjoon kuuluvat kirjalliset hahmot ovat nykyään laajasti tunnistettu.

Erikan matemaattinen lahjakkuus erottaa hänet sormillalaskijoista, joiksi Erika ja Rehtori muita ihmisiä nimittävät. Läpi kouluvuosien on Erika valovuosia edelle muita matematiikassa. Erikan älykkyys saa myös numeron, pisteinä se on 164. Matematiikka kiinnittyy rationaalisuuden dikotomiseen alueeseen yhdessä logiikan kanssa maskuliinisten representaatioiden alueelle.

Toinen perinteisesti maskuliinisiksi luokiteltuja piirteitä Erikassa on hänen tapansa uppoutua työhön: ”[P]arhaaksi lääkkeeksi kuukautisiin niin kuin niin moneen vaivaan osoittautui työ” (SJM 15). Erikan hahmolle työ toimii biologian vaimentajana ja taittaa alleen naisen biologisen sukupuolen merkit. Samoin ensimmäisessä käsittelyluvussa mainittu Erikan sisustuksen niukkuus myös pyristelee irti naisille varatusta kodinrakentajan roolista ja kirjallisuuden perinteeseen liittyvästä kuvasta naisista perheen- ja pesänrakentajina.

Sukupuolittuneiden dikotomioiden maailmassa julkiset alueet, kuten työ, ovat kuuluneet miehille, kun taas yksityinen koti kuuluu naisille.¹¹ Erikan loistaminen työelämässä sekä pitkät, uuvuttavat työpäivät vetävät häntä kohti maskuliinista aluetta. Romaanissa työ on asetettu rinnan kuukautisten kanssa, mikä osaltaan astelee naisen ja miehen representaatioiden rajapinnoilla.

Maskuliinisuuden ja haavoittuvuuden ristikohdan tarkastelun helpottamiseksi olen hahmotellut *hypermaskuliinisen autisikirjon* käsitteen. Käsitteen ensimmäinen osa 'hyper' tarkoittaa asian olevan yli tai liikaa. Maskuliinisuudella viitataan maskuliinisuuteen kiinnittyviä merkityksiä, jotka dikotomiana muodostuvat vastapareiksi feminiinisille merkityksille. Näitä merkityksiä ovat miehekkyyys, aktiivisuus, toimijuus, rationaalisuus, loogisuus, järki ja kulttuuri. Viimeinen osa 'maskuliinisuus' viittaa autisikirjon kuvauksiin taiteessa ja viihteessä, joissa kaikissa korostuu maskuliinisuus. Maskuliinisuus korostuu kuvaustavoissa, autisikirjon henkilöiden mielenkiinnonkohteissa sekä ympäristön suhtautumisessa, sillä tunteiden piilottaminen, kiinnostus matematiikkaan sekä julkisuus kaikki ovat perinteisesti varattu maskuliinisille hahmoille.

Hypermaskuliininen autismi viittaa tilanteeseen, jossa autisikirjo saa maskuliinisia merkityksiä ulkopuolelta ilman, että se itsessään vaatii sukupuolittuneita merkityksiä. Nämä merkitykset voivat olla kategorisoimisen indikaattoreita, mutta niiden painotus on muuttunut liialliseksi ja mahdollisesti haitalliseksi. Uusi käsite on tarpeellinen, sillä olemassa olevat käsitteet eivät täysin sovi käyttötarkoitukseen. Esimerkiksi käsitteet sukupuolittunut ja sukupuolistunut kätkevät sisäänsä oletuksen prosesseista ja laeista, jotka ylläpitävät sukupuolittuneita ja sukupuolittuneita rakenteita yllä. Aspergiriin käsite taas viittaa taiteen ja viihteen miesten luomiin naishahmoihin, jotka ovat luotu miellyttämään erityisesti mieslukijoita (Ma 2014, 55).

Hypermaskuliinisen autisikirjon käsitteeseen ei sisälly edellä mainittuja rakenteita tai oletuksia. Hypermaskuliiniseksi hahmotetussa autisikirjossa huomioin sen, miten maskuliinisuuteen kiinnittyvät piirteet parhaimmillaankin vain kompensoivat autisikirjon

¹¹ Työstä on tullut naisille alue kirjallisuudessa 1990-luvun lopulla chick lit -kirjallisuuden myötä. Chick lit -kirjallisuudessa naiset keskittyvät uraan, mutta myös vähintäänkin yhtä pieteettisesti parisuhteen muodostumiseen ja äitiyteen. (Melkas 2013, 272–276.) Työ ei itsessään aiheuta sukupuolien häilyntää vaan Erikan tapa suhtautua siihen ja häilyttää sillä biologiaa.

tuomia ”puutteita” jotka häiritsevät yhteiskuntarauhaa¹². Autismikirjoon kuuluvat henkilöhahmot ovat lopulta yksin, erilaisia ja ulkopuolisia, joka osoittaa, ettei hypermaskuliininen autismikirjo vapauta vammaisuudesta ja vammaiseksi nimeämiseltä.

Romaanissa Henrikin kerrotaan viittavan *Sademies* -elokuvaan (*Rain Man*, 1988), kun hän käy läpi Erikan hahmottelemaa Cantorin todistusta:

”Mieti jos tos onki jotain, sä oot kyllä kumma, kehittelet tollasta tyhjästä, mulle tulee tosta mieleen yks leffa...

Erika huomasi kaipaavansa aikaisempaa vaivautunutta hiljaisuutta. (SJM 109)

Alluusio yhdistää Erikan hahmon stereotyyppiseen kuvaan autismikirjosta ja korostaa autismikirjon hypermaskuliinista luonnetta. Erika vaivaantuu, sillä jatkuva oudoksi tai kummalliseksi kutsuminen vahvistaa ulkopuolisuuden tunnetta ja erottaa hänet normaaleiksi luokitelluista.

Sademies on yksi varhaisimmista autismin representaatioista valkokankaalla. Elokuvasa kuvastusta representaatiosta tuli valtavirtaa (Murray 2012, 68), johon autismikirjon nykyiset kirjallisten ja kuvallisten ilmausten voi nähdä pohjautuvan. Mediassa ja taiteessa esiintyneet kuvaukset autismista ovat muuntuneet persoonallisuuden piirteiksi (Murray 2008, 1), jotka ovat helppoja yleisölle. Tämän näkee myös nykyisissä autismikirjon hahmoissa, sillä lähes jokainen hahmo on kopio edellisestä. Huippuälykkäät ja sosiaalisesti kömpelöt hahmot representoivat kuitenkin vain yhtä autismikirjon muotoa, helposti lähestyttävää kiiltokuvaa. Nimensä mukaan kyseessä on kirjo, minkä häiriön laajuus vaihtelee huomaamattomasta elämää rajoittavaksi.

Autismikirjon syntymekanismia on tutkittu pitkään, mutta ne eivät edelleenkään ole selvät.¹³ Syitä miesten ylliedustukselle onkin syytä tarkkailla lääketieteen ja kulttuurin risteämiskohdassa. Viime vuosien aikana autismikirjoa, kuten muuta neuroepätyypillisyyttä, on tunnistettu kasvavissa määrissä myös naisilta. Tyypillisesti tytöillä ja naisilla autismikirjo näyttäytyy eri tavalla kuin miehillä (Lai 2020, 897). Autismikirjon tunnistaminen vain miehiltä ja pojilta piilotti tyttöjen ja naisten autismikirjon piirteet. Representaatioiden puute johti siihen, että autismikirjosta taiteessa muodostui hypermaskuliinista.

¹² Tämä kategorisoimisen tarve kiinnittyy yhteiskunnan ylläpitävien voimien vahvistamiseen, sillä poikkeavuus horjuttaa näitä rakenteita. (Teittinen 2008, 126.) Tässä tapauksessa poikkeus on haavoittuvainen mies, mikä ei voi olla mahdollinen haavoittuvuuteen kiinnittyvän passiivisuuden vuoksi.

¹³ Geenit ovat nimetty suurimmaksi vaikuttajaksi (Lai 2020, 896), mutta edes biologiasta ei ole löytynyt poissulkevaa selitystä miesten ylliedustukselle (Murray 2012, 32).

Autismikirjon representaatio ja esiintyminen ovat vaikuttaneet siihen, miten autismikirjoa tutkitaan, samalla kun tutkimus on vaikuttanut autismikirjon ymmärtämiseen miehekkyyteen kuuluvana. Autismikirjon hypermaskuliiniset kiinnittymiset juontavat juurensa autismin yleisyyteen erityisesti miehillä, sillä autismikirjoa esiintyy miehillä kaksi tai kolme kertaa yleisemmin kuin naisilla tarkastelutavasta riippuen (Lai 2020, 897). Maskuliinisuuden ajatusta vahvistaa myös autismikirjoon kuuluvien erityiset mielenkiinnonkohteet, kuten matematiikka, tiede ja rakentelu (Murray 2012, 31).¹⁴

Hypermaskuliininen autismi osoittaa, miten kirjalliset konventiot ovat myös tarinallistumisen ja kertomuksellisuuden tulosta. Kun autismikirjo, eli vammaisuus, kiinnittyi näin elimellisesti maskuliinisuuteen, täytyy sitä kompensoida eri tavoin maskuliinisen hegemonian ja patriarkaatin vallan säilyttämiseksi. Tämä kytkee autismin heteromatriisiin ja vaikuttaa voimakkaasti erilaisiin sukupuolen kuvien rakentumiseen representaatiojärjestelmässä. Autismikirjoa kompensoidaan harvinaislaatuilla taidoilla, jotka siivittävät vammaiset hahmot uskomattomiin saavutuksiin. Se ei kuitenkaan poista hahmojen haavoittuvuutta.

Haavoittuvuus on perusluonteeltaan purkavaa, mutta se kerrostuu ruumiiden pinnoille. Erikan hypermaskuliininen autismi ei suojaa Erikaa sukupuolen tuottavalta voimalta. Autismikirjon mieltyminen maskuliiniseksi piirteeksi piiloutuu naiseksi kuvatussa Erikassa. Kun Erikaa ei tunnisteta autismikirjoon kuuluvaksi, muuntuu hän entistä haavoittuvammaksi. Tämä tapahtuu kahdella tavalla: Erikan erityistarpeita tuelle ja kannustamiselle ei tunnisteta eikä Erika osaa vaatia niitä. Erikan autismikirjoa ei tunnisteta, joka johtaa siihen, että hahmoa pidetään vaikeana tyttönä ja naisena.

Erikan autismin hypermaskuliinisuus näkyy jo hahmon lapsuudessa. Erityisesti aikuisilla on tarve nimetä ja lokeroida Erika jotenkin ja johonkin. Erikan koulumenestys oli heikkoa, sillä älykkyydestä huolimatta Erika ei jaksanut keskittyä liian helppoon opetukseen. Tällainen käytös poikkeaa paljon kilteille tytöille varatusta roolista. Kun Erika ei käyttäydy, kuten tytön oletetaan, hahmo ei performoi sukupuolta lakien mukaan ja hahmo irrotetaan siitä. Erika muuntuu ei-inhimilliseksi, taskulaskimeksi, kuten opettaja Erikaa haukkuu. Tällä tavalla Erika irrotetaan myös muista ihmisistä. Erikan poikkeava käyttäytyminen johtuu hänen

¹⁴ Murrayn (2012, 31) mukaan ”autismi on osoitus äärimmäisestä miehisestä älykkyydestä” (käännös M.K.), joka luonnollisesti värittää Murrayn tutkimusotetta. Murrayn teoretisointi autismiin liittyen on merkittävää, mutta siihen on syytä suhtautua varauksella.

neuroepätyypillisyydestään, jota ei tunnisteta autismikirjoksi. Tällöin Erikan autismikirjon piirteet muuntuvat osittain syyksi hänen laskimeksi-tekemisensä prosessissa.

Vammaisuuden kuvaukset, tässä tapauksessa Erikan käyttäytyminen autismikirjoon kuuluvana, aiheuttaa pelkoa erityisesti aikuisissa. Tämä poikkeavuuden, ei-normaaliuden kantaminen herättää pelkoa, että on olemassa ihmisiä, jotka eivät ole kokonaan ihmisiä (Murray 2008, 6). Näin Erikan sukupuoli ja vammaisuus yhdessä lisäävät haavoittuvuutta. Prosessi johtaa siihen, että Erika toteuttaa nimensä mukaista elämää yksinvaltiaana erottamalla itsensä muista suojatutumismekanismina. Tämä toimenpide paradoksaalisesti vielä lisää Erikan haavoittuvuutta.

Erikan haavoittuvuus muuntuu luennassani kuitenkin aktiiviseksi toimijuudeksi, joka purkaa naisen ja miehen sukupuolen stereotypioita heteromatriisissa. Erikan hahmossa on ristiriitaisuuksia sukupuolen representaatioissa. Ensinnäkin maskuliinisuuteen kiinnittyvän hahmon kokema seksuaalisuutta loukkaava väkivalta on jo vastoin normeja. Erikan hahmo häiritsee näitä rajoja vielä enemmän, sillä hahmo pysyy aktiivisena toimijana Tomin hyökkäyksen jälkeen, antaen ohjeita vielä hetki ennen tajunnan menettämistä. Tämä sukupuolen häirintä mahdollistaa myös muunlaisen sukupuolen hankaloittamisen. Autismikirjo nähdään haavoittuvuutena, passiivisuutena ja heikkoutena huolimatta sen vahvasta kiinnittymisestä maskuliinisuuteen. Tulkintani mukaan asemaa kompensoidaan antamalla autismikirjon hahmoille uskomattomia taitoja, jotka nostavat heidät vammaisuutensa yläpuolelle.

Sukupuolia ei kuitenkaan voi erottaa muista kategorioista, vaan sukupuoli kiinnittyy ihmisenä olemiseen (Butler 1990/2008, 50). Sukupuolen kuvitteellisuus paljastuu, jos identiteetit pelaavat väärillä säännöillä ja sukupuolen rakennelmien toistamiset ovat välttämättömiä sukupuoliakategorian kuvitteelliseksi paljastamiselle (mts. 79, 88). Tämän seurauksena hypermaskuliinisen autismikirjon voi nähdä sukupuolen uudelleenkierrätyksenä, jonka avulla sukupuolen kategoriat voi kyseenalaistaa. *Seksistä ja matematiikasta* -romaani kirjoittaa uudelleen sekä naisen että autismikirjoon kuuluvien kuvauksia yhdistäen representaatioiden sääntöjä ristiin.

Kirjallisuudessa vammaisuuden kuvaukset eivät ole tuttuja, tutkimuksessa niitä on tarkasteltu vielä vähemmän. Vammaisuuteen, tässä tapauksessa autismikirjoon, kiinnittyy rakentuneita merkityksiä, jotka ovat ristiriidassa itsensä kanssa. Hypermaskuliinisen autismikirjon käsitteen

avulla kirjallisuuden ja viihteen autismikirjoon kuuluvia naishahmoja on mahdollista tulkita haavoittuvaisina ja aktiivisina toimijoina esineellistetyin aspergirl-hahmon sijaan.

4.3 Tarinallistamisen voima haavoittuneelle

Seksistä ja matematiikasta -romaanin ensimmäisen luvun nimeäminen pahimmaksi tuo kaksi eri tulkintapolkua. Arjen hajoaminen on mahdollista tulkita pahimmaksi, mitä tapahtui Erikalle. Kertomuksen rakentumista ja kertomuksellisuutta tarkastellessani huomioin, kenen näkökulmasta pahin määritellään. Tulkintani mukaan ensimmäisen luvun nimeäminen tapahtuu ekstraprojektillisella tasolla kertojan toimesta. Näin kertoja jäsentää Erikan tarinaa haluamaansa muotoon. Selvää ei kuitenkaan ole, muotoutuuko pahimmaksi itse väkivalta vai arjen hajoaminen. Erikan autismikirjo tarjoaa mahdollisuuden tulkita arjen hajoaminen pahimmaksi. Tämä tulkinta toisi uusia tuulia romaaniin, sillä tavanomaisesti seksuaalisuutta loukkaava väkivalta kuvataan pahimmaksi mitä nainen voi kokea, erityisesti kirjallisuudessa.

Arjen hajoaminen ja siitä seurannut muutos sotkee Erikan totutut rytmit. Maailma, jonka sääntöjen opetteluun hahmo käytti niin paljon aikaa, muuttui yhdestä ennalta-arvaamattomasta teosta selittämättömien tekojen sarjaksi. Tomin hyökkäys värjää koko Berliinin ja ulkomailman pelottavaksi ja vaaralliseksi paikaksi, jossa asuminen ei voi enää onnistua. Tomin raiskauksen jälkeen Erika pakenee muuttamalla Suomeen:

Jos hän oli lainkaan rehellinen itselleen, hän tajusi paluun Helsinkiin olevan idioottimaisinta, mitä hän oli ikinä tehnyt. Sairas eläin ryömii edes etäisesti tutulta ja turvalliselta vaikuttavaan luolaan lipomaan häpeää turkistaan. (SJM 157)

Strukturoitu arki tarjoaa varman huomisen, ja sen korvautuminen kuolemanpelolla pakottaa Erikan pakenemaan. Pakeneminen tuo hetkellisen turvan uhalta, mutta siitä seuraava arjen kokonaisvaltainen muuttuminen vaikeuttaa arjesta selviytymistä. Palattuaan Suomeen Erika alkaa luennoida perustutkinto-opiskelijoita yliopistolla. Erikan pakeneminen tuntuu jo alkuun Erikasta typerältä, ja hahmon kerrotaan tiedostavan pakenevansa. Loogisuus ei kuitenkaan poista tarvetta piilottautua ja olla yksin. Pakeneminen voi olla fyysistä liikehdintää sijainnista ja asuinpaikasta toiseen, tai mielensisäistä pakenemista esimerkiksi päihteiden avulla (Laitinen 2004, 266–267; Kappler 2012, 161–168). Pakenemista on myös työhön uppoutuminen traumaan liittyvien ajatusten kieltäminen ja välttely (Laitinen 2004, 266–267; Kappler 2012,

161). Operoiminen ihmisten kanssa ei onnistu, jos jokainen vastaantulija ja katvealue näyttäytyy uhkana.

Erikan kohdalla pakeneminen ja Tomin hyökkäyksen välttely johtaa lopulta vammojen pahenemiseen. Erikan kerrotaan välttävän fysioterapiaa ja tulkitsen tämän Erikan yritykseksi välttää kivuliasta muistutusta Tomin väkivallasta ja rappukäytävän tapahtumista. Lopulta olkapää jää virheasentoon ja liikkuminen rajoittuu. Fysioterapian välttely ei poista kipua, vaan Erikan olkapäätä vihloo esimerkiksi pakkasella. Onnettomuuden jälkeen Erika kohauttaa aina vain olkaa, sillä toinen on parantunut väärään asentoon. Erika myös kuvailee tervettä kättään olkapääksi ”joka ei ollut jäässä” (SJM 161). Jäätynyneeksi kuvattu olkapää kiinnittää sen liikkumattomuuteen. Pakeneminen voi tapahtua myös mielen ja ruumiin tasolla, jolloin yhteys niiden välillä häiriintyy (Kappler 2012, 169). Erika yrittää sanallisesti hallita olkapäänsä vammaa ja paeta sen aiheuttajaa jähmettämällä sen. Jäätynyt ei voi liikkua, eli jäätyneen olkapään ei teoriassa pitäisi uusintaa traumaa.

Erikan kerrotaan samaistuvan kummituksiin, kuten olen aiemmin esitellyt. Tämän voi tulkita symbolisen sijaan myös trauman aiheuttamaksi tunteeksi. Erika elää kahden todellisuuden välissä, trauman ja ”normaalin” arjen ulkopuolella. Erika ei jaksaa huolehtia perustarpeistaan, vaan keskittyy pysymään kasassa. Erikan kerrotaan käyvän opettamassa pakolliset luentonsa, mutta muuten kirjastokäyntikin vaatii liikaa ponnisteluja. Tämä on taitekohta, jossa hahmo tajuaa, ettei tilanne voi enää jatkua. Pakenemisen yhteydessä väkivaltaa kokeneista voi tuntua, että he eivät ole enää elämässä täysin mukana elämässä (Kappler 2012, 168). Tunne on kuin joku muu ohjaisi näytelmää, jossa väkivallan kokija on näyttelijänä, esittämässä olevansa kunnossa. Väkivaltaa kokeneet usein vetäytyvät kokonaan ihmisten luota. Tunne syntyy pelosta, että väkivaltaa kokeneen häpeän tunnistetaan (Kappler 2012, 169). Kun väkivaltaa kokeneet pakenevat arkeaan, katoavat he samalla yhteiskunnasta (mts. 176). Ihmisten ulkopuolella Erika saa olla katseilta rauhassa, omassa turvassaan.

Pakeneminen Erikan kohdalla on vielä haitallisempaa, sillä autismikirjoon kuuluvana Erikalle tärkeät rakenteet ja rutiinit katoavat muuton myötä. Arki ei palaudu samaan strukturoituun uomaansa, vaan hajoilee yhä pienempiin sirpaleisiin. Tämä osaltaan lisää Erikan ahdistusta. Itsemurha on seurausta oivalluksesta, että jonkin täytyy muuttua. Pakeneminen on mahdollista vain niin kauan, kun ruumiilliset tuntemukset ovat hallittavissa (Laitinen 2004, 272). Erikan kokema trauma pyrkii esille ja lopulta Erika kokee, ettei ole muuta vaihtoehtoa kuin lopettaa

eläminen. Toinen vaihtoehto on trauman ja väkivallan läpikäyminen, jonka Erika lopulta tekee vasta pakotettuna, kun Tuovi on hänet pelastanut itseltään.

Erikan rationaalinen mieli ei taivu väkivallan käsittelylle, vaan trauman purkaminen ulkoistuu:

Olohuoneessa Annukka ja Tuovi kuuluivat rekonstruoivan hänen elämänsä keskeisiä käänteitä, eikä Erika pystynyt puuttumaan puheeseen ja sanomaan, että yritys oli älytön, mitään kokonaiskuvaa ei ollut, he voisivat asettaa tiedonmurusia miten halusivat, mutta kuvio olisi aina teennäinen, yksinkertaistava ja epätosi. (SJM 339)

Erikan kohdalla juonellistamisen prosessin hoitavat Annukka ja Tuovi, sillä Erikalla ei ole sanoja kertoa tapahtuneesta. Kun Erikan tarina on saatu muotoon, jossa asioilla on selitykset ja seuraukset, on menneen käsittely helpompaa ja uudelleenrakentamisprosessi voi alkaa. Juonellistamisen prosessissa tapahtumien loppu luo merkitykset, eli käänteisesti syyt seuraavat seurauksia (Ikonen 2003, 195–197). Itsensä uudelleenrakennusprosessin aikana menneelle annetaan ja löydetään syitä ja seurauksia sekä selitys (Laitinen 2004, 270). Näiden prosessien avulla trauma ja väkivalta muuntuvat käsiteltävään muotoon, sillä ilman sanoja ja käsitteitä asiat jäävät amebamaisiksi ja abstrakteiksi.

Erika muuttaa Annukan luokse ja Annukka huolehtii Erikasta. Väkivallan jälkeen prosessissa auttaa luotettavien ihmisten läsnäolo, jolloin väkivaltaa kokenut voi hiljalleen rakentaa luottamusta muihin (Kappler 2012, 185). Idea ei ollut Erikan, mutta Erikan kerrotaan hyväksyvän kohtaloonsa avuntarvitsijana. Erikan tarina saa näin ensimmäisiä uusia yhteisöllisyyden ja rakkauden värejä. Maailma on mahdollista nähdä lempeänä, kun antaa haavoittuvuudelle tilan.

Vuosia jatkunut henkinen, emotionaalinen ja sosiaalinen väkivalta ovat vieneet Erikalta uskon omaan kokemukseensa, ja pärjäämisen eetos on tehnyt avun pyytämisen mahdottomaksi. Hypermaskuliininen autismi vahvistaa Erikan kohdalla selviytymisen vaatimusta, sillä maskuliinisuuden on vaikea näyttäytyä yhtä aikaa heikkouden tai avuntarpeen kanssa. Seksuaalisuutta loukkaavaa väkivaltaa on vaikea kuvailla ja siitä on vaikea kertoa, sillä tapahtunut on kerrostunut mielen pyöreissä (Laitinen 2004, 272). Näiden yhteisvaikutus tekee mahdottomaksi oman tarinan muuttamisen ja kyseenalaistamisen.

Erika kuitenkin tiedostaa tarinankerronnan merkityksen. Väkivallan kokemuksien vuoksi usko tarinan muuttamiseen on kadonnut. Näin Erikan eläminen pysähtyy menneeseen, välitilaan, jossa trauma ja trauman aiheuttajat toistuvat eri muodoissa: auktoriteetteina, koirapoikana ja

Tomina. Menneen uudelleen eläminen hämärtää todellisuuden rajoja, jonka vuoksi Erikan kohdalla takaumat muistuttavat unta. Lainauksessa Erika nimeää Annukan ja Tuovin rakentaman tilanteen olevan vailla kokonaiskuvaa ja teennäinen. Erikan tulee juonellistaa oma tarinansa uuteen järjestykseen. Juoni mahdollistaa asioiden ymmärtämisen muutenkin kuin kausaalisina tapahtumina ja sitä voidaan pitää ymmärtämisen perusmuotona (Ikonen 2003, 194–195). Rakentamalla tarinan tapahtumat eri muotoon, on välitilasta pakeneminen mahdollista.

Erikan kohdalla lopullinen sysäys asian käsittelyssä ja tarinan uudelleen rakentamisessa tulee Tomin iskun jälkeen. Häpeän vuoksi pakeneminen ei enää onnistu, sillä Tomin performatiivinen väkivalta paljastaa Erikan. Romaanissa kuitenkin Erikan häpeä sulaa ja hahmo voi nähdä Tomin teon jonkin logiikan seurauksena. Autismikirjon vuoksi vasta tämän seurauksena teko muuntuu järkeväksi osaksi maailmaa, minkä Erika voi hahmottaa sen osaksi omaa tarinaansa. Itsen uudelleenrakentamisprosessissa uhrius ei katoa, vaan se muuntaa muotoaan (Laitinen 2004, 274). Uhriudesta ja väkivallasta tulee yksi kokemus muiden joukossa (mm. Cahill 2001, 9). Haavoittuvuus merkitsee särkyvyyden tunnistamista (Näre & Ronkainen 2008, 14), joka on kaikkia ihmisiä leikkaava tila. Erikan kyky haavoittua yhdistää hänet muihin haavoittuvaisiin hahmoihin.

Lapsuudessa ja nuoruudessa koettu väkivalta ja ulkopuolisuus väistyvät, kun Erikan kokemus traumaattisesta iskusta on jaettavissa Emilian ja Tuovin kanssa. Erika ei yhteisessä purkuistunnossa koe tarpeelliseksi näyttää tunteitaan ja kokee sielläkin institutionaalista syrjintää vetäjän puolelta. Erika kokee, ettei vetäjä ei hahmon autismikirjoa, jonka vuoksi tunteettomuus ja sosiaalinen kömpelyys näyttäytyy tunnekyllmyytenä. Erika kuitenkin oppii, että hänen tapansa käsitellä asiaa on riittävää:

Jokin kylmä ja särmikäs vääntelehti hänen sydämalassaan, etsii paikkaansa. Sillä oli väri [...] preussinsinistä, joka toisaalla taittui likaisenmustaan, toisaalla sumun vaaleanharmaaseen. Kun tähän lisäsi murtuman hailakan, kivuliaan punan ja hänen päässään vallitsevan tutun talvenvalkoisen, oli kuin hänen kehonsa olisi tunnistanut jotain kyseenalaista kansallisuuden lippua. Emootio kai sekin oli, hän ajatteli, se ei ilmennyt kyynelienä, se oli jähmeämpää ja vaarallisempaa materiaalia, eikä hän osannut nimetä sitä (SJM 462).

Tähän mennessä tulkitsen Erikan hahmon varanneen värit ainoastaan matematiikalle ja uskomattomille suorituksille tieteen saralla. Kun Erika kaatui Berliinissä rappusiin hahmo huomioi: ”mustan, harmaan ja oranssin pyörteen, jonka hän näki vierieessään rappusia alas kahdeksan askelmaa. Nollia, kakkosia ja seiskoja” (SJM 22). Värit kiinnittyivät traumaan, joka

selittää niiden katoamisen. Värien paluu takaisin taas osoittaa trauman ja siten väkivallan otteen helpottavan. Erikan ei kerrota oppivan sanoja, joilla puhua tapahtuneesta. Sen sijaan värien tarkastelu ja niihin kiinnittyneet merkitykset toimivat eräänlaisena trauman käsittelynä. Kun Erika hyväksyy oman tapansa toimia ja olla, arvostaa itseään, voi näennäinen selviytyminen¹⁵ päättyä. Loppu on siis emansipatorinen, kun Erika hyväksyy itsensä, erilaisuutensa ja siten erilaisen haavoittuvuutensa. Haavoittuvuus ihmisiä yhdistävänä tilana mahdollistaa voimaantumisen merkityksiä purkavan luonteensa ansiosta. Tarinallistamisen avulla haavoittuvuus on mahdollista kääntää voimavaraksi, yhteisöllisyydeksi, jonka avulla yksilöt voimaantuvat.

Itsearvostukseen kuuluu Erikan kohdalla myös päästäminen irti toiseuttamisen aiheuttamasta häpeästä. Häpeävä yksilö kääntyy pois (engl. *turn away*) muista, vaikka todellisuudessa häpeä kääntää yksilön itseään vastaan (Ahmed 2004, 103–105). Häpeä on yhdistävää, jonka vuoksi luen sen haavoittuvuuteen kiinnittyvänä tunteena. Häpeä vaatii yhtä lailla luottamuksen muihin, jotka ovat todistaneet häpeää. Sen lisäksi häpeä vaatii uskallusta kohdata itsensä ja oman tarinansa. Luennassani Erika hyväksyy haavoittuvuuden osaksi itseään, mutta ennen kaikkea hän hyväksyy häpeän tunteet osaksi haavoittuvuuttaan. Jatkuva häpeäminen väistyy ja syntyy tila olla riippuvainen ja luottavainen muita ihmisiä kohtaan.

Erikan hahmon on mahdollista rakentaa minänsä uudelleen. Hahmo tarinallistaa oman elämänsä, minkä seurauksena haavoittuvuudesta tulee aktiivista ja parantavaa. Erikan suuri oivallus rakkaudesta johdattelee hänet kohti kevättä, eli symbolisestikin kohti uutta alkua. Eräänä yönä Erika havahtuu hereille, tai niin hereille, kun unihalvauksesta on mahdollista. Unihalvauksessa Erikan luona ei vieraile pelottava koirapoika vaan Annukka:

Kosketus oli viileä ja kevyt, homeomorfisia, hän muisti Annukan sanoneen. Nää ja mää ollaan samanlaisia. [...] Kaikki nämä vuodet hän oli rakastanut Annukkaa, hän ajatteli, ei seksuaalisesti, Herran tähden, mutta silti rakastanut, jos sellaista sanaa saattoi käyttää jostain niin ilmeisestä ja helposta. (SJM 464)

Unihalvauksen jälkeen Erika saa viimein kiinni matematiikasta. Valkeus, joka on täyttänyt hänet Berliinissä Tomin hyökkäyksestä lähtien, on siirtynyt ja tilaa on tullut matematiikalle ja väreille. Loppu ei tarjoa katarsista, vaan Erika edelleen kärsii painajaisista ja rytmihäiriöstä.

¹⁵ Merja Laitinen (2004, 277) muodostaa itsen uudelleenrakentamisprosessin janaksi, jonka toisessa päässä on näennäinen selviytyminen ja toisessa eheä minä. Näennäinen selviytyminen on tila, jossa väkivaltaa kokenut pyrkii välttelemään väkivallan ja trauman käsittelyä. Vasta kun käsittely on aloitettu, voi oikea prosessi alkaa.

Rakkaus, Erikan muihin yhdistävä voima, kantaa kuitenkin pidemmälle kuin Erika yksin pääsi. Erika kykenee olemaan haavoittuvainen ja siten myös vertainen muiden ihmisten kanssa.

Väkivalta kerrostuu jo ennestään muita haavoittuvaisemmille. Väkivalta rakentuu ehdottoman vääräksi ja kivuliaaksi kokemukseksi, joka vie yksilön arjen automaatiosta kohti kaaosta. Väkivallasta kuitenkin voi päästä yli hylkäämällä selviytymisen eetoksen ja laskeutumalla haavoittuvaisuuden huomaan. Romaani ei kuitenkaan lupaa, ettei ikinä mitään pahaa tapahdu; sen sijaan se antaa toivoa, että siitäkin selvitään. Haavoittuvuus kaikkia ihmisiä yhdistävänä, toisiinsa liittyvänä ja riippuvana tilana mahdollistaa lempeämmän huomisen:

Jossain vaiheessa hän huomasi, että sumu oli haihtunut ja sisään lankesi kesän kirkkaus. (SJM 465)

5 Lopuksi

Metamodernistisena teoksena *Seksistä ja matematiikasta* kommentoi ja kyseenalaistaa vallitsevia kulttuurisia käytäntöjä. Romaani kuvaa väkivaltaa ja kertoo siitä: Kuvaukset ovat graafisia ja niiden asetelma romaanissa muokkaa niiden merkityksiä. Kertominen taas tapahtuu tulkinnassani metamodernismin perinteessä. Rauma hyödyntää kerronnassa vahvaa yhteiskunnallisuutta, jonka pintaa raaputtamalla tulkitsin allegorioiden kommentoivan suomalaista kulttuuria ja sen epätoimivia käytäntöjä, kuten pärjäämisen eetosta ja väkivallasta vaikenemista.

Väkivallasta muodostuu kokemus, jolle Erika on kerrostuvan haavoittuvuutensa vuoksi alttiimpi. Väkivallasta voi kuitenkin selvitä uskaltamalla antautua haavoittuvuudelle, kohdata muista riippuvuus sekä luottamalla muihin haavoittuvaisiin olentoihin. Kertomisen poliittisuus nousee esille, kun kerronnan ekstrapadiegeettinen taso valottaa metanarratiivisuuden eri ulottuvuuksia. Samalla romaanin ja henkilöhahmojen kertomuksellisuus valottuu ja romaaniin kätkeytyvä kertomusten kirjo paljastuu.

Osoitan haavoittuvuuden tuovan Erikalle aktiivisuutta, millä voi taistella sorron eri muotoja vastaan paradoksaalisesti uskaltamalla olla haavoittuvainen. Hypermiehekkään autismin käsite paikkaa tutkimuskentän tyhjiötä huomioimalla uudenlaisen autismikirjoon kuuluvan hahmon kirjallisuudessa. Tutkielmani osallistuu vammaistutkimuksen laajentamiseen humanistisilla aloilla. Samalla rakentuu uudenlainen diskurssi, jossa väkivallan tekijöitä ei häivytetä passiivimuodolla.

Mikä on pahin, mitä tapahtui Erikalle? Tuo kysymys on toiminut majakkana, jonka avulla olen suunnistanut tutkimusten, teorioiden ja lukuisten lukukertojen aallokossa. Lopulta siitä muotoutui tutkielmassani hämmentävän minimaalinen osa – pieni sivuhuomautus kaikkeen tekstimassaan suhteutettuna. Tämä osoittaa mielestäni erittäin selvästi kirjallisuuden ja kerronnan voiman: yksi lause oli riittävästi kokonaisen tutkielman rakentamiseen. Tämä on vain pintaraapaisu siihen kaikkeen, mihin haluan vielä perehtyä. Mitä pahaa Erika pakeni nuoruudestaan lähtien? Voiko tuon pahimman kiinnittää Tuovin tarinaan? Nämä kysymykset johtavat kohti laajempia kokonaisuuksia: Miksi väkivaltaa kuvataan ja väkivallasta kerrotaan niin paljon? Ennen kaikkea haluan selvittää, tarvitseeko kirjallisuus uuden lajin, *väkivaltakirjallisuuden*?

Lähteet

Tutkimuskohde

SJM = Rauma, Iida 2015/2016: *Seksistä ja matematiikasta*. 3. painos. Helsinki: Gummerus Kustannus Oy.

Tutkimuskirjallisuus

- Ahmed, Sara 2014: *The Cultural Politics of Emotion*. 2nd ed. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- van den Akker, Robin & Vermeulen, Timotheus 2017: *Metamodernism: Historicity, Affect, and Depth after Postmodernism*. London: Rowman & Littlefield International.
- Baron-Cohen, Simon; Johnson, Donielle; Asher, Julian; Wheelwright, Sally; Fisher, Simon E.; Gregersen, Peter K. & Allison, Carrie 2013: Is synaesthesia more common in autism? *Molecular Autism* 4(40). DOI: <https://doi.org/10.1186/2040-2392-4-40>
- Bergenmar, Jenny 2020: Vulnerability and Disability in Contemporary Nordic Literature: Linn Ullmanns's Grace and Sofi Oksanen's Baby Jane. Teoksessa *Vulnerability in Scandinavian Art and Culture*. Eds. Dancus, Adriana Margareta; Hyvönen, Mats & Karlsson, Maria. Cham: Springer International Publishing AG.
- Butler, Judith 1990/2008: *Hankala sukupuoli. Feminismi ja identiteetin kumous*. 2. painos. Suom. Tuija Pulkkinen & Leena-Maija Rossi. Helsinki: Gaudeamus.
- Cahill, A. J. 2001: *Rethinking Rape*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Cytowic, Richard E. 2002: *Synesthesia. A Union of the Senses*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Dancus, Adriana Margareta; Hyvönen, Mats & Karlsson, Maria 2020: Mobilizing Vulnerability in Scandinavian Art and Culture. Teoksessa *Vulnerability in Scandinavian Art and Culture*. Eds. Dancus, Adriana Margareta; Hyvönen, Mats & Karlsson, Maria. Cham: Springer International Publishing AG.
- Genette, Gérard 1986/1980: *Narrative Discourses*. Transl. Lewin, Jane E. Oxford: Blackwell.
- Genette, Gérard 1997: *Paratexts. thresholds of interpretation*. Transl. Jane E. Lewin. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hakkarainen, Maria 2020: Ensilumesta ja kuukautisista: Naturalismi Iida Rauman romaanissa *Seksistä ja matematiikasta*. Kotimainen kirjallisuus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Hallila, Mika 2006: *Metafiktion käsite. Teoreettinen, kontekstuaalinen ja historiallinen tutkimus*. Joensuu: Joensuun yliopistopaino.

- Hallila, Mika 2013: Metafiktiivistä menoa. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 2. Lajeja ja poetiikkaa*. Toim. Hallila, Mika; Hosiaislouma, Yrjö; Karkulehto, Sanna; Kirstinä, Leena & Ojajärvi, Jussi. Helsinki: SKS.
- Hosiaislouma, Yrjö 2003: *Kirjallisuuden sanakirja*. Helsinki: WSOY.
- Huber, Irmtraud 2014: *Literature After Postmodernism*. London: Palgrave Macmillan.
- Hyttinen, Elsi 2012: *Kovaa työtä ja kohtalon oikkuja. Elvira Willmanin kamppailu työläiskirjallisuuden tekijyydestä vuosisadan vaihteen Suomessa*. Turku: Suomen yliopistopaino.
- Ikonen, Teemu 2003: Tarina ja juoni. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina. Helsinki: SKS.
- Jyttilä, Riitta 2012: Kertomus, ääni ja etiikka. Teoksessa *Kertomuksen luonto*. Toim. Kurikka, Kaisa; Löytty, Olli; Melkas, Kukku; Parente-Čapková, Viola & Rojola, Lea. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kainulainen, Siru & Parenté-Capkova, Viola 2011/2021: Häpeän latautunut toiminta. Esipuhe. Teoksessa *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*. Toim. Kainulainen, Siru & Parente-Čapková, Viola. 2. painos. Utukirjat 2. Turku: Turun yliopisto.
- Kappler, Karolin 2012: *Living with Paradoxes. Victims of Sexual Violence and Their Conduct of Everyday Life*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften/Springer Fachmedien Wiesbaden.
- Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija 2017: Johdanto: Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa – sukupuolen ja väkivallan risteyksessä. Teoksessa *Sukupuoli ja väkivalta. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. Toim. Karkulehto, Sanna & Rossi, Leena-Maija. Helsinki: SKS.
- Kersten, Dennis & Wilbers, Usha 2018: Introduction: Metamodernism. *English Studies* (99)7, 719–722. DOI: <https://doi.org/10.1080/0013838X.2018.1510657>
- Keskinen, Mikko 2003: Teksti ja konteksti. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Alanko & Outi, Käkelä-Puumala, Tiina. Tietolipas 174. Helsinki: SKS.
- Keskinen, Suvi 2012: Sukupuolistunut väkivalta. Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*. Toim. Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula. Tampere: Vastapaino.
- Kirstinä, Leena & Turunen, Risto 2013: Nykyproosan solmukohtia ja avauksia. Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa*. Toim. Hallila, Mika; Hosiaislouma, Yrjö; Karkulehto, Sanna; Kirstinä, Leena & Ojajärvi, Jussi. Helsinki: SKS.

- Koivunen, Anu; Kyrölä, Katariina & Ryberg, Ingrid 2018: Vulnerability as a political language. Teoksessa *The Power of Vulnerability: Mobilising affect in feminist, queer and anti-racist media cultures*. Eds. Koivunen, Anu; Kyrölä, Katariina & Ryberg, Ingrid. Manchester: Manchester University Press.
- Korhonen, Kuisma 2003: Kirjallisuudentutkimuksen alue. Teoksessa *Kirjallisuudentutkimuksen peruskäsitteitä*. Toim. Alanko, Outi & Käkelä-Puumala, Tiina. Tietolipas 174. Helsinki: SKS.
- Kurikka, Kaisa 2008: To Use and Abuse, to Write and Rewrite: Metafictional trends in Contemporary Finnish Prose. Teoksessa *Metaliterary Layers in Finnish Literature*, Eds. Hägg, Samuli; Sevänen, Erkki & Turunen, Risto. Helsinki: SKS.
- Lai, Meng-Chuan; Lonibardo, Michael V. & Baron-Cohen Simon 2014: Autism. *The Lancet* (British edition) 383(9920), 896–910. DOI: [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(13\)61539-1](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(13)61539-1)
- Laitinen, Merja 2004: *Häväistyt ruumiit, rikotut mielet. Tutkimus lapsina lähisuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä*. Tampere: Vastapaino.
- Lantela, Mila 2019: Hyväksytty vai ongelmallinen? Vammaisuuden kuvauksia 2000-luvulla julkaistuissa lasten kuvakirjoissa. Pro gradu -tutkielma. Varhaiskasvatus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Lewis, Carlton T. & Short, Charles 1879: *A Latin Dictionary*. Oxford: Clarendon Press.
- Ma, Sheng-mei 2014: My Aspergirl: Stieg Larssons Millenium Trilogy and Visualization. *Journal of American Culture* 37(1).
- Melkas, Kukku 2009: Palvelustyttö sivistyneistön peilinä. Teoksessa *Läpikulkuihmisiä. Muotoilu ja kansallisuudesta ja sivistyksestä 1900-luvun alun Suomessa*. Toim. Melkas, Kukku; Grönstrand, Heidi; Launis, Kati; Leskelä-Kärki, Maarit; Ojajarvi, Jussi; Palin, Tutta & Rojola, Lea. Helsinki: SKS.
- Melkas, Kukku 2013: Populaarin politiikka romanttisessa ja historiallisessa viihteessä. . Teoksessa *Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa*. Toim. Hallila, Mika; Hosiaislouma, Yrjö; Karkulehto, Sanna; Kirstinä, Leena & Ojajarvi, Jussi. Helsinki: SKS.
- Meretoja, Hanna 2014: *The Narrative Turn in Fiction and Theory. The Crisis and Return of Storytelling from Robbe-Grillet to Tournier*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

- Meretoja, Hanna 2019: Metanarratiivisuus ja kerronnallinen toimijuus. *AVAIN - Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti* 16(2), 58–77. DOI: <https://doi.org/10.30665/av.80161>
- Murray, Stuart 2008: *Representing Autism. Culture, Narrative, Fascination*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Murray, Stuart 2012: *Autism*. New York: Routledge.
- Nyqvist, Anna 2010: Vammaisuuden rakentuminen lastenkirjallisuudessa. Teoksessa *Vammaisuuden kokeminen ja kokemisen vammaisuus*. Toim. Vehmas, Simo. Kehitysvammaliiton selvityksiä 7. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- The Oxford Essential Dictionary of Foreign Terms in English 1999: *Mythopoeia*. <https://www-oxfordreference-com.ezproxy.utu.fi/view/10.1093/acref/9780199891573.001.0001/acref-9780199891573-e-4589?rskey=rG8JPh&result=4585> [Haettu 14.4.2022]
- Paasonen, Susanna 2010: Sukupuoli ja representaatio. Teoksessa *Käsikirja sukupuoliin*. Toim. Saresma, Tuija; Rossi, Leena-Maija & Juvonen, Tuula. Tampere: Vastapaino.
- Parenté-Čapková, Viola; Grönstrand, Heidi, Hapuli, Ritva & Launis, Kati 2015: Marginaalit ja kultaiset hedelmät. Näkökulmia feministisen kirjallisuudentutkimuksen historiaan. Teoksessa *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*. Toim. Parente-Čapková, Viola; Grönstrand, Heidi, Hapuli, Ritva & Launis, Kati. Turku: Turun yliopisto.
- Pitkämäki, Anna 2017: ”Sä tykkäät kovista otteista vai?” Sukupuolistunut väkivalta 2000-luvun alun suomalaisessa elokuvassa. Teoksessa *Väkivalta ja sukupuoli. Lukemisen etiikkaa ja politiikkaa*. Toim. Karkulehto, Suvi & Rossi, Leena-Maija. Helsinki: SKS.
- Rauma, Iida 2022: Iida Rauma kertoo uudesta kirjastaan *Hävitys. Tapauskertomus* (2022) Turun Kirjakahvilassa. Haastattelijana tutkija ja kriitikko Jaakko Vuori. Suullinen tieto.
- Ronkainen, Suvi 2002: Väkivallan valta. Teoksessa *Itkua ikä kaikki? Kirjoituksia naisesta, vallasta ja väkivallasta*. Toim. Apo, Satu. Helsinki: SKS.
- Ronkainen, Suvi 2008: Intiimi loukkaus ja haavoittuvuus. Seksuaalisen väkivallasta ja pornografisoivat narratiivit. Teoksessa *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Toim. Näre, Sari & Ronkainen, Suvi. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Ronkainen, Suvi 2017: Mitä väkivalta on? Erontekojen tärkeydestä, yhteyksien näkemisestä. Teoksessa *Sukupuolistunut väkivalta. Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Toim. Niemi, Johanna; Kainulainen, Heini & Honkatukia, Päivi. Tampere: Vastapaino.

- Ronkainen, Suvi & Näre, Sari 2008: Intiimin haavoittava valta. Teoksessa *Paljastettu intiimi. Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikka*. Toim. Näre, Sari & Ronkainen, Suvi. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Sevänen, Erkki 2008: Introduction: On the Study of Metafiction and Metaliterary Phenomena. Teoksessa *Metaliterary Layers in Finnish Literature*, Eds. Hägg, Samuli; Sevänen, Erkki & Turunen, Risto. Helsinki: SKS.
- Skara, Marija 2022: Kouluissa väkivallasta puhutaan kiusaamisena, kun aikuisten kohdalla se on rikos – taustalla lapsivihamielinen kulttuuri, sanoo kirjailija Iida Rauma.
<https://yle.fi/uutiset/3-12289100> [Haettu 8.2.2022]
- Socada, Lumikukka 2020: *Autismikirjon häiriöt*. Duodecim Terveyskirjasto.
<https://www.terveyskirjasto.fi/dlk00355> [haettu 24.9.2021]
- Teittinen, Antti 2008: Normaliteetin rajat ja rakenteet. Teoksessa *Muuttuvat marginaalit. Näkökulmia vammaistutkimukseen*. Toim. Joel Kivirauma. Suomen Kehitysvammaliiton tutkimuksia 1/2008. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Vehmas, Simo 2013: Johdanto: Kuka kokee ja mitä kokee? Teoksessa *Vammaisuuden kokeminen ja kokemisen vammaisuus*. Toim. Vehmas, Simo. Kehitysvammaliiton selvityksiä 7. Helsinki: Kehitysvammaliitto.
- Vilkuna, Kustaa; Huitu, Marketta; Mikkonen, Pirjo & Paikkala, Sirkka 1988: *Uusi suomalainen nimikirja*. Helsinki: Otava.

Lyhenteet

SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura

WSOY = Werner Söderström Osakeyhtiö